

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav dějin

Bakalářská práce

Alžběta Langfelnerová

Křesťanské motivy v islandské středověké literatuře

Christian Motifs in Icelandic Medieval Literature

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své práce doc. PhDr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, Ph.D., Th.D. za jeho velkou trpělivost a množství času, který mé práci věnoval, a za podnětné rady a doporučení.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 6. srpna 2025

Alžběta Langfelnerová

Klíčová slova

Křesťanství, Island, severské pohanství, ságy, Poetická Edda, Snorriho Edda, středověk

Keywords

Christianity, Iceland, Norse paganism, sagas, Poetic Edda, Snorri's Edda, Middle Ages

Abstrakt

Předložená bakalářská práce se nejprve zaměřuje na osídlení Islandu Seveřany a následnou christianizaci ostrova na přelomu tisíciletí. Hlavním tématem práce jsou islandské prameny z období od 10. do 13. století, které tematicky pojednávají o pohanské éře. Spolu s křesťanstvím přišla na Island i vzdělanost a začalo vznikat velké množství literatury. Částečně se jednalo o zapisování do té doby pouze ústně předávané látky, jedná se tedy o materiál, jehož původ sahá do období pohanství. Tím, že k zapsání došlo až po přijetí křesťanství, ovlivnila více či méně křesťanská nauka dochovanou podobu daných pramenů. Cílem práce je vytvoření dílčí sondy do vztahu mezi křesťanskými a pohanskými prvky v některých důležitých islandských pramenech, analyzovat křesťanské motivy ve vybraných pramenech a zjistit, do jaké míry mohlo jednotlivé případy ovlivnit křesťanské prostředí. Výsledkem práce je rozbor tří rozdílných přístupů k využití křesťanských prvků v pohanské látce.

Abstract

Presented bachelor thesis first focuses on the settlement of Iceland by Norsemen and subsequent christianization of the island at the turn of millennium. The main topic of the thesis are icelandic sources from the 10th and 13th century, which thematically discuss the pagan era. Along with christianity, education also came to Iceland and a large amount of literature began to emerge. Part of this was the writing down the material that had been transmitted orally until then, thus it is material, whose origin dates back to the pagan period. Because the writing took place after the adoption of christianity, christian doctrine influenced more or less the preserved form of the given sources. The aim of the thesis is to create a partial probe of the connection between christian and pagan elements in some important Icelandic sources, to analyze the christian motifs in selected sources and to determine the extend to which individual cases could have influenced by the christian environment. The result of this thesis is an analysis of three different approaches to the use of christian motifs in a pagan material.

Obsah

Úvod.....	7
Poznámka k použitému pravopisu severských výrazů a jmen.....	9
1. Osídlení a christianizace Islandu	10
1.1 Islandské prameny <i>Íslendingabók</i> a <i>Landnámabók</i>	10
1.2 První osídlení ostrova a příchod Severanů podle islandských pramenů.....	12
1.3 Christianizace Islandu.....	16
2. Severská mytologie.....	21
2.1 Mytologie v severských písemných pramenech	21
2.1.1 Runy a runové kameny	21
2.1.2 Skaldská poezie.....	23
2.1.3 Eddická poezie	24
2.1.4 Ságy	27
2.2 Začátek a konec světa	28
2.3 Bohové a bohyně	29
3. Křesťanské motivy v islandské literatuře	33
3.1 Starší Edda	33
3.2 Snorriho Edda	36
3.3 <i>Eiríks saga rauða</i> (Sága o Eiríkovi Zrzavém)	38
Závěr	41
Seznam použitých zdrojů.....	44
Prameny	44
Literatura.....	45

Úvod

Po přijetí křesťanství na Islandu na přelomu tisíciletí začali Islandčané zapisovat původní mýty, ságy a jinou tvorbu, která se do té doby předávala pouze ústně. Severské pohanství bylo náboženstvím, které si Seveřané přivezli s sebou ze Skandinávie, když od druhé poloviny 9. století začali osidlovat Island. Byla to víra jejich předků a vlastní původ byl pro Islandčany velice důležitý. Když poté pohanství bylo nahrazeno křesťanstvím, s nímž přišla vzdělanost, nabyli Seveřané možnosti, jak písemně zpracovat mýty a ságy, které znali od svých předků. Tím, že k písemnému zpracování došlo až po přijetí křesťanství, byla původně pohanská látka novou vírou jistě ovlivněna. Tato práce si klade za cíl představit průběh christianizace Islandu a následně analyzovat křesťanské motivy v islandské středověké literatuře. Účelem této práce není obsáhnout křesťanské prvky islandských pramenů v plnosti, nýbrž vytvořit dílčí vhled do rozdílného pojetí těchto prvků ve třech vybraných pramenech z období od 10. do 13. století, které pojednávají o pohanských tématech.

Jsem si vědoma slabší základny odborné literatury k tématu mé práce. Ačkoli existují přínosné práce zabývající se islandskou či obecně severskou literaturou, obvykle je jejich cílem zkoumání severské tvorby z jazykového hlediska a ze strany jejího kulturního přínosu pro danou geografickou oblast. Křesťanský vliv v severské literatuře je obvykle zkoumán jen u jednotlivých děl či vybraných žánrů v rámci historického kontextu jejich vzniku, nikoli za účelem vytvoření širšího vzorce, skrze který se křesťanství do severské literatury promítá. Ve své práci jsem se proto pokusila o sondu na úzkém vzorku islandských děl za účelem reflexe křesťanských prvků ve vybraných pramenech.

Práce je rozdělena do tří kapitol a každá z nich ještě do několika podkapitol. Účelem první kapitoly je představení historického kontextu, proto je věnována osídlení Islandu Seveřany v 9. století a její poslední podkapitola se věnuje christianizaci Islandu. Proces osídlení i christianizace jsem se snažila popsat především na základě islandských středověkých pramenů, které jsou podstatné pro konstrukci rané islandské historie. Druhá kapitola pojednává o severském pohanství, jeho základních písemných zdrojích, které jsou v současné době dostupné, a o hlavních věroučných myšlenkách severského náboženství, především co se týká začátku a konce světa. Jedna podkapitola je též věnována nejdůležitějším bohům a bohyním, které staří Seveřané uctívali. Protože se má práce zaměřuje na vztahy mezi křesťanskou a pohanskou látkou v islandské literatuře, je důležité seznámit se s původním severským náboženstvím, kterým je velká část severské středověké literatury protkána. U rekonstrukce podoby severského pohanství je ale třeba také pamatovat na to, že většina zdrojů našich

vědomostí o něm byla napsána právě až po přijetí křesťanství, a tedy je jeho forma, zachovaná v písemných pramenech, do jisté míry zkreslena, což jsem blíže ukázala v poslední kapitole této bakalářské práce. Ta je věnována analýze konkrétních islandských pramenů, jmenovitě *Starší Eddě*, *Snorriho Eddě* a *Eiríks saga rauða*. Dva prvně jmenované prameny patří mezi hlavní zdroje toho, co o pohanství na severu víme, *Eiríks saga rauða* je rodová sága. Každý z těchto pramenů je nejprve představen a následně jsou na konkrétních pasážích demonstrovány křesťanské motivy, které se v díle objevují.

Část bakalářské práce pojednávající o osídlení Islandu Seveřany se opírá především o dva významné islandské prameny *Íslendingabók* a *Landnámabók*, podkapitola o christianizaci vychází navíc ještě z *Kristni saga*. Prameny *Íslendingabók* a *Kristni saga* byly vydané ve společné publikaci, která obsahuje anglické překlady od Siân E. Grønlie a detailní rozbor obou děl, včetně datace vzniku, autorství i obsahu. *Landnámabók* vyšel v anglickém překladu od Hermanna Pálssona a Paula Edwardse. Toto vydání obsahuje historický kontext osídlení Islandu i význam vzniku *Landnámabók*. Staroseverské originály všech tří výše uvedených titulů jsem převzala z edice *Íslenzk fornrit*, konkrétně ze svazků I (*Íslendingabók*, *Landnámabók*) a XV (*Biskupa sögur I*, obsahuje *Kristni saga*).

Stěžejní pro tuto práci jsou tři vybraná díla, jejichž analýze je věnována poslední kapitola. *Starší Edda* vyšla v českém překladu od Ladislava Hegera doplněna předmluvou od české nordistky Heleny Kadečkové, v níž je vysvětlen význam eddických básní pro germánskou literaturu a rovněž je v předmluvě představen historický původ básní a kontext christianizace Islandu. Původní znění *Starší Eddy* jsem čerpala z dvojjazyčné edice (staroseversky-anglicky) od Edwarda Pettita. Dílo *Eiríks saga rauða* vyšlo spolu s dalšími islandskými ságami ve svazku *Staroislandské ságy* a jedná se rovněž o překlad Ladislava Hegera. *Snorriho Edda* vyšla také v češtině a byla přeložena Helenou Kadečkovou. Toto vydání obsahuje rozbor života a díla Snorriho Sturlusona. Staroseverský originál vyšel v kritické edici v překladu Anthonyho Faulkese.

Pro první část bakalářské práce jsem mimo prameny využila dílo *Dějiny Islandu* od Heleny Kadečkové. Tato kniha nabízí základní přehled o historii ostrova od období ještě před příchodem Seveřanů, představuje základní prameny pro dějiny středověkého Islandu a popisuje také průběh christianizace. Pro část o islandské literatuře mi byla důležitým zdrojem také přehledová práce od stejné autorky *Dějiny severských literatur I.: Středověk*, kterou lze považovat za jakýsi úvod do vývoje severské literatury. Výklad se zabývá runovými nápisy, skaldskou i eddickou poezií, různými žánry ság a dále také specifiky literatury

v jednotlivých severských zemích. Pro studium severské mytologie je stěžejní práce oxfordského profesora E. O. G. Turville-Petra *Myth and Religion of the North*, z níž jsem také pro kapitolu o severském pohanství čerpala. Tato monografie představuje hodnotný zdroj nejen pro celý koncept severské mytologie, ale i pro jednotlivé hlavní bohy a přední bytosti pohanské víry, kterým kniha věnuje samostatné kapitoly.

Poznámka k použitému pravopisu severských výrazů a jmen

Vlastní jména jsem v textu používala podle jejich staroseverského originálu. Pokusila jsem se zachovat také specifika, která tento jazyk má, především koncovku (-r, -l, -n), která se vyskytuje v nominativu jednotného čísla mužského rodu (a v některých případech i v rodu ženském). V dalších pádech tato koncovka ve staroseverštině odpadá, já s ní pracuji ve své práci stejným způsobem (nominativ: *Naddoðr*; ostatní pády: *Naddoð-*).

Originální znění přízvisek, která se používají ke jménům některých Islandců, jsou uvedena v poznámkách pod čarou.

Stará severština navíc obsahuje několik hlásek, které česká abeceda nemá. Zde je jejich výslovnost:

Ð, ð – jako anglické znělé „th“ (*then*), [ð]

Þ, þ – jako anglické neznělé „th“ (*thief*), [θ]

Æ, æ – dlouhé otevřené „e“, [æ:]

Ø, ø – krátké zaokrouhlené „e“, podobné německému „ö“ (*Hölle*), [œ]

Ɔ, œ – dlouhé „ø“, (jako v německém *schön*), [ø:]

Q, q – krátké otevřené „o“, podobné klasickému českému „o“, [ɔ]¹

Český překlad vybraných pasáží, které jsem v práci použila, jsem pořídila ze staroseverského originálu s přihlédnutím k dostupným anglickým překladům.

¹ Podle: *Staroislandské ságy*. Překlad Ladislav Heger. Praha: Garamond, 2022.

1. Osídlení a christianizace Islandu

Téměř vše, co víme o objevení Islandu Seveřany, je zapsáno především ve dvou základních pramenech, a to v *Landnámabók* a stručněji v *Íslendingabók*. O christianizaci pak blíže pojednává *Kristni saga*. Pro konstrukci událostí raných islandských dějin je proto nutné s těmito prameny pracovat, protože i přesto, že tyto prameny vznikly několik století po popisovaných událostech, jsou unikátními díly a lze v nich najít hodnotné informace. Zároveň je ale nutné brát v úvahu fakt, že autoři vycházeli především z dochované lidové tradice.

1.1 Islandské prameny *Íslendingabók* a *Landnámabók*

Nejdůležitějšími prameny pro rané dějiny Islandu jsou *Íslendingabók* (Kniha o Island'anech) a *Landnámabók* (Kniha o záboru země)². Autorem *Íslendingabók* je první islandsky píšící historik Ari Þorgilsson zvaný Moudrý.³ Ari se narodil v roce 1067 nebo 1068.⁴ V sedmi letech byl poslán do Haukadalur k muži jménem Hallr, který se stal jeho pěstounem a u něhož Ari zůstal čtrnáct let. Z *Kristni saga*, která vznikla přibližně v polovině 13. století a zachycuje christianizaci Islandu, dále víme, že v době, kdy byl biskupem Gizurr Ísleifsson (1082–1118) se mnoho vysoce postavených mužů stalo kněžími, mezi nimi také Ari Moudrý.⁵ Ari zemřel 9. listopadu 1148. Své dílo *Íslendingabók* napsal mezi lety 1122 a 1133 a obsáhl v něm stručný přehled dějin Islandu od roku 870 po rok 1120. Ariho popis událostí vychází do značné míry z ústní tradice a u důležitých událostí ze starší historie Islandu uvádí jména těch, kteří mu informace sdělili. Podle Ariho tvrzení se mělo jednat o Island'any, kteří byli vysokého věku, když s Arim o popisované události hovořili, a sami ji zažili, nebo o ní věděli od svých předků. Mezi Ariho hlavní zdroje, které uvádí na začátku svého díla, patří jeho pěstoun Teitr, „syn biskupa Ísleifa a nejmoudřejší muž, kterého znám,“⁶ strýc z otcovy strany Þorkell Gellisonr,

² Přeložené znění obou názvů převzato z: KADEČKOVÁ, Helena. *Dějiny Islandu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.

³ KADEČKOVÁ, Helena. *Dějiny Islandu*, s. 16.

⁴ Většina islandských letopisů udává jako rok Ariho narození 1067. Tato informace se rozšířila pravděpodobně díky dílu *Heimskringla* Snorriho Sturlusona, kde je psáno, že se Ari narodil rok po smrti krále Haralda Sigurðarsona. (*Íslendingabók. Kristni saga. The Book of the Icelanders, The Story of the Conversion*. Překlad Siân Grønlie. London: Viking Society for Northern Research, 2006, s. xi.). V *Íslendingabók* však sám Ari píše, že se ve dvanácti letech účastnil pohřbu prvního islandského biskupa Ísleifa, který působil ve Skáláholti, a jehož pohřeb se konal „80 let po pádu Óláfa Tryggvasona“ (*Íslendingabók. In: Íslendingabók. Landnámabók*. Editor Jakob Benediktsson. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2012, s. 21.). Pádem Óláfa Tryggvasona je myšlena jeho porážka v bitvě u Svölðu v roce 1000, Ísleifův pohřeb se tedy konal v roce 1080 a bylo-li tehdy Arimu 12 let, musel se narodit v roce 1068.

⁵ *Kristni saga*. In: *Biskupa sögur I*, svazek 2. Editor Jónas Kristjánsson. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2003, s. 43.

⁶ *Íslendingabók. In: Íslendingabók. Landnámabók*, s. 4: „þess manns es ek kunna spakastan, sonar Ísleifs byskups,“.

„který toho už mnoho pamatoval,“⁷ a Þóriðr, dcera goðiho Snorriho, „která byla znalá v mnoha věcech a také spolehlivě informovaná,“⁸. V textu samotném jsou pak tato a další jména průběžně zmiňována, když Ari popisuje důležité události. Například na konci první kapitoly *Íslendingabók* píše o dani pro ty, kteří se z Norska chtěli přestěhovat na Island. Tato daň byla zavedena norským králem Haraldem Krásnovlasým⁹, v jeho době však neměla stálou výši. Tu stanovil až král Óláfr: „[...] Óláfr Tlustý zavedl, že každý, kdo cestuje mezi Norskem a Islandem, má zaplatit králi půl marky, kromě žen a těch mužů, kterým udělil výjimku. Tak nám to řekl Þorkell Gellissonr.“¹⁰ Popisované události pak Ari datuje především podle vlády norských králů: „Biskup Gizurr, syn Ísleifa, byl vysvěcen na biskupa na žádost svých krajanů za dnů krále Óláfa Haraldssona, dva roky po Ísleifově smrti.“¹¹ Používá také počítání podle uplynulých roků od smrti anglického krále Edmunda. Oba uvedené typy datace Ari také kombinuje, například, když informuje o tom, že se Hrafn, syn Høenga stal zákonopravcem „...šedesát let po zabití krále Edmunda, a rok nebo dva před tím, než Haraldr Krásnovlasý zemřel, podle počítání moudrých mužů.“¹²

Co dalo podnět k napsání *Íslendingabók* není zcela jasné. V předmluvě Ari uvádí, že kniha byla napsána pro Þorláka (biskupa ve Skálaholti) a Katliho (biskupa v Hólaru).¹³ Nejspíše Ariho biskupové požádali o sepsání raných dějin Islandu. Ari se musel už předtím osvědčit jako vzdělaný muž, jinak by mu biskupové tento úkol nesvěřili. Je možné, že Ari začal shromažďovat materiály a svědectví o důležitých událostech o mnoho let dříve, než je sepsal do *Íslendingabók*.¹⁴ Oběma biskupům (a knězi Sæmundovi) dal poté svoji práci k přečtení a ačkoli se jim líbila, rozhodl se ji přepracovat a doplnit do ní nové informace: „...přidal jsem, s čím jsem se mezitím lépe obeznámil, a je to nyní lépe vylíčeno v této knize než v té předchozí.“¹⁵ Pokud Ari skutečně shromažďoval materiály několik let před tím, je docela možné, že objevil nové informace, které ty původní vyvracely nebo upřesňovaly, tudíž bylo

⁷ *Íslendingabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 4: „es langt munði fram.“

⁸ *Íslendingabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 4: „es bæði vas margspök ok óljúgfróð.“

⁹ Haraldr Hárfagri.

¹⁰ *Íslendingabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 6: „[...] Óláfr enn digri gøðri skýrt, at hverr maðr skyldi gjalda konungi halfa mörk, sá es færi á miðli Norvegs ok Íslands, nema konur eða þeir menn es hann næmi frá. Svá sagði Þorkell oss Gellissonr.“

¹¹ *Íslendingabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 21: „Gizurr byskup, sonr Ísleifs, vas vígðr til byskups at bæn landsmanna á dögum Óláfs konungs Haraldssonar, tveim vetrum eptir þat es Ísleifr andaðisk.“

¹² *Íslendingabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 9: „...sex tegum vetra eptir dráp Eadmundar konungs, vetri eða tveim áðr Haraldr enn hárfagri yrði dauðr, at tölur spakra manna.“

¹³ *Íslendingabók. Kristni saga. The Book of the Icelanders, The Story of the Conversion*, s. 15, p7zn. 1.

¹⁴ BENEDIKTSSON, Jakob. *Landnámabók*. In: *Saga-book*. London: Viking Society for Northern Research, 1966–1969, volume XVII, s. 283.

¹⁵ *Íslendingabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 3: „...jókk því es mér varð síðan kunnara ok nú es gerr sagt á þessi en á þeiri.“

pro Ariho práci užitečnější je použít. K jak rozsáhlým úpravám došlo, není zcela jasné. Jediné, co sám Ari uvádí, že změnil, jsou genealogie Islandčanů a zprávy o vládě některých králů: „Psal jsem o témže předmětu, kromě genealogií a letech vlády králů,…”¹⁶ Je možné, že první verze toto obsahovala, do druhé to už Ari však nezařadil. Druhou možností je, že genealogii i zprávy o králích Ari přidal právě do druhé verze své knihy, později z ní však oboje bylo odděleno.¹⁷ V každém případě je velice pravděpodobné, že k pozdějším opisům byla použita druhá, upravená, verze. *Íslendingabók* se dochovala ve dvou rukopisech ze 17. století, které jsou dosud základem pro nové edice. Obě jsou přepisem ze stejného rukopisu.¹⁸

V podobné době jako *Íslendingabók*, vznikla Kniha o záboru země – *Landnámabók*. Její autor nebo autoři nejsou známi, je však pravděpodobné, že na ní pracoval i Ari Moudrý. *Landnámabók* se zachovala v pěti zpracováních, třech starších a dvou mladších.¹⁹ Nejstarší kompletně dochovaný opis se nazývá *Sturlubók*, podle svého autora Sturly Þórðarsona, a pochází z druhé poloviny 13. století. Na počátku 14. století vznikl opis nazývaný *Hauksbók*, jehož autorem je Haukr Erlendsson. Třetí z opisů je *Melabók*, který vznikl na začátku 15. století. Kromě toho existují ještě dvě mladší zpracování, *Skarðsárabók* a *Þórðarbók*, obě ze 17. století. Zmínky v doslovu v *Hauksbók* ukazují na to, že kromě *Sturlubók* existovaly alespoň dvě starší verze, z nichž jednu napsal pravděpodobně Ari Moudrý. Haukr Erlendsson v doslovu dále uvádí, že pro svoji verzi *Landnámabók* čerpal především ze *Sturlubók* a také z druhé ze starších verzí, jejímž autorem je Styrmir Moudrý a která vznikla na začátku 13. století.²⁰

1.2 První osídlení ostrova a příchod Severanů podle islandských pramenů

Pro objevení Islandu Severany je klíčovým pramenem *Landnámabók*, který se touto událostí zabývá detailně a začíná prvními zmínkami o Islandu ještě jako o ostrově nazývaném *Thile*.²¹ Odkazuje na anglického učenice Bedu Ctihodného, který ve svém díle *De tempore ratione* píše o ostrově s tímto jménem²². Beda vychází ze zprávy řeckého cestovatele Pythea z Marseilles, který ve 4. století př. Kr. doplul do Británie, kde se dozvěděl o ostrově vzdáleném šest dní plavby na sever od Británie. Pytheova zpráva se nedochovala, je ale citována v jiných

¹⁶ *Íslendingabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 3: „þá skrifaða ek þessa of et sama far, fyr útan áttartölu ok konunga ævi,“

¹⁷ *Íslendingabók. Kristni saga. The Book of the Icelanders, The Story of the Conversion*, s. xii.

¹⁸ *Íslendingabók. Kristni saga. The Book of the Icelanders, The Story of the Conversion*, s. xiv.

¹⁹ KADEČKOVÁ, H. *Dějiny Islandu*, s. 17–18.

²⁰ *The Book of Settlements: Landnámabók, vol. I*. Překlad Hermann Pálsson a Paul Edwards. Winnipeg: University of Manitoba Press, 2006, s. 4.

²¹ *Landnámabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 31.

²² Přepis názvu ostrova není ustálený. Časté varianty jsou: *Thule, Thyle, Tyle* či *Tile*.

starověkých spisech. Beda píše, že na Thile není denní světlo v zimě ani noc v nejdelším letním dni,²³ proto bylo později Thile ztotožněno právě s Islandem.

Není zcela jasné, kdy začal být Island obydlený. *Landnámabók* uvádí, že před Nory, kteří Island osídlili, tam žili mniši, Seveřany nazývaní *papar*²⁴, kteří „přišli přes moře ze západu, protože lidé po nich našli irské knihy, zvony, berly a mnoho dalších věcí, takže bylo jasné, že to museli být Irové.“²⁵ Velice podobně se o *papar* zmiňuje také Ariho *Íslendingabók*. Navíc uvádí, že mniši Island opustili poté, co Norové připluli, protože na ostrově nechtěli zůstat s pohany.²⁶ Irští mniši nebyli v tomto případě misionáři, nýbrž poustevníci, kteří na neobydleném Islandu hledali místo k rozjímaní.²⁷ Zda-li na Islandu ale opravdu Irové žili před příchodem Islandců není jisté, protože ačkoli není důvod nevěřit Arimu či *Landnámabók*, nepotvrzuje přítomnost Irů žádný archeologický nález.²⁸

Dále *Landnámabók* popisuje, jak k objevení Islandu Seveřany došlo. V polovině 9. století se z Norska vydala výprava na Faerské ostrovy pod vedením vikinga Naddoða. Vlivem bouře byla ale výprava zanesena více na západ k velké zemi. Dostali se k východnímu pobřeží, kde vyšplhali na vysokou horu, odkud shledali, že země je neobydlená. Když odtam odplouvali, sněžilo, proto zemi pojmenovali *Snæland* – Sněžná země.²⁹ Druhá výprava se podle *Landnámabók* vydala pod vedením Švéda Garðara Svavarssona najít *Snæland*, což se jim skutečně podařilo. Garðarr *Snæland* obeplul a zjistil, že se jedná o ostrov, který po sobě pojmenoval *Garðarhólm* (Garðarův ostrov). Na severu ostrova si postavil dům a přezimoval tam. Na tom místě vznikla osada zvaná *Húsavík*. Na jaře z ostrova odplul. Po cestě se od jeho lodi však odpojil vlečný člun s mužem *Náttfarim* a otrokem a otrokyní, kteří se usadili na místě, které *Landnámabók* nazývá *Náttfaravík*. Odtam byli po čase vyhnáni pozdějšími osadníky. *Náttfari* ani jeho otroci nejsou považováni za první stálé obyvatele ostrova, nejspíš proto, že jejich usazení na ostrově bylo omylem nebo proto, že neměli právoplatný nárok na půdu.³⁰ Garðarr Svavarsson se po návratu z ostrova usadil v Norsku.

²³ BEDA CTIHODNÝ. De temporum ratione. In: *Corpus Christianorum, series latina*, svazek VI, 2. Turnhout: Brepols, 1987, s. 379.

²⁴ Z irského *pobba* či *pabba*, převzato z latinského výrazu *papa* (otec).

²⁵ *Landnámabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 32: „...at þeir hafí verit vestan um haf, því at fundusk eptir þeim bækr ískar, bjöllur ok baglar ok enn fleiri hlutir, þeir er þat mátti skilja, at þeir váru Vestmenn.“

²⁶ *Íslendingabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 5.

²⁷ KADEČKOVÁ, H. *Dějiny Islandu*, s. 14.

²⁸ VÉSTEINSSON, Orri. Patterns of Settlement in Iceland. In: *Saga-book*. London: Viking Society for Northern Research, 1998–2001, volume 25, s. 4.

²⁹ *Landnámabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 34.

³⁰ SHORT, William R. *Icelanders in the Viking Age: The People of the Sagas*. Jefferson: McFarland & Company, Inc., 2010, s. 9–10.

Třetí výpravu vedl norský viking Flóki Vilgerðarson, zvaný též Hrafna-Flóki (Havran-Flóki). Flóki měl na palubě tři havrany, které postupně vypouštěl z lodi na svobodu. První ze zádě odletěl směrem, odkud Flókiho výprava plula. Druhý se vznesl do výše a pak se vrátil na palubu. Třetí havran vyletěl z přídi a když následovali ten směr, našli pevninu. Ostrov obepluli z jihu na západní pobřeží a vylodili se ve Vatsfjorðu, kde bylo mnoho ryb. Celé léto se Flóki a jeho posádka věnovala rybolovu, takže zapomněli nasušit seno pro dobytek. Ten jim přes zimu posel. Tato výprava nazvala ostrov *Ísland* (Ledová země), protože když Flóki vyšplhal na vysokou horu, viděl zamrzlý celý fjord. Výprava se na Islandu zdržela ještě další zimu, protože nestihla včas odplout.³¹

Za prvního Seveřana, který se na Islandu usadil trvale, je v *Landnámabók* označen Nor Ingólfr Arnarson – „Ingólfr byl ze všech osadníků nejznámější, protože přišel do této země, když ještě nebyla obydlená a on byl prvním mužem, který se tu trvale usadil.“³² Ingólfr se vydal k Islandu ještě s Hjörleifem, po cestě se však rozdělili. Po příplutí na Island našel Ingólfr Hjörleifa mrtvého – byl zabit svými otroky. Nechal jej pohřbít a pak se vydal najít Hjörleifovi otroky a pobil je. Ingólfr, ještě předtím, než se dostal k Islandu, nechal vhodit do moře podpěrné pilíře, které se běžně používali ke stavbě domů, a prohlásil, že se usadí tam, kde budou pilíře vyplaveny na břeh. Na Island vystoupil v místě nazvaném Ingólfsþofði, pilíře byly vyplaveny na západním pobřeží, kde Ingólfr založil následující rok osadu Reykjavík. Ingólfr s Hjörleifem se podle *Landnámabók* vydali na cestu roku 874 – „V létě, kdy Ingólfr a Hjörleifr odešli osídlit Island, Haraldr Krásnovlasý vládl Norsku dvanáct let. To bylo 6073 let od počátku světa a 874 let od vtělení našeho Pána.“³³ Datace Ingólfova usazení na Islandu je problematická.

Podle *Íslendingabók* Ingólfr plul k Islandu dvakrát. Poprvé, když bylo Haraldu Krásnovlasému šestnáct let, a podruhé o několik let později, tehdy se Ingólfr usadil v Reykjavíku.³⁴ Ari Moudrý spočítal, že se Haraldr narodil v rozmezí let 848–852, Ingólfova první cesta k Islandu se tudíž musela odehrát mezi lety 864–868. K trvalému usazení Ingólfa mělo pak dojít v roce 870: „Island byl poprvé osídlen z Norska za dnů krále Haralda Krásnovlasého, syna Hálfdana Černého, v době [...], kdy Ívarr, syn Ragnara Loðbróka, nechal

³¹ Landnámabók. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 38.

³² Landnámabók. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 46: „Ingólfr var frægastr allra landnámana, því at hann kom hér at óbyggðu landi ok byggði fyrstr landit.“

³³ Landnámabók. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 42: „Sumar þat, er þeir Ingólfr fóru til at byggja Ísland, hafði Haraldr hárfagri verið tólf ár konungur at Nóregi; þá var liðit frá upphafi þessa heims sex þúsundir vetra ok sjau tigur ok þrjár vetr, en frá holdgan dróttins átta hundruð <ára> ok sjau tigur ok fjögur ár.“

³⁴ Íslendingabók. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 5.

zabít svatého Edmunda, krále Anglů; to bylo 870 let po narození Krista.³⁵ Ariho datování Haraldovy vlády je nepřesné, ukončuje ji přibližně o deset let dříve, je tedy možné, že další letopočty, které Ari odvozoval od Haraldovy vlády, nejsou spolehlivé. Rok 874, který je uveden v *Landnámabók*, je pravděpodobně výsledkem pozdějších výpočtů.³⁶

O dalším vývoji osídlení informuje *Íslendingabók* stručně. Z Norska se začali stěhovat další lidé na Island, dokud to král Haraldr nezakázal, protože se obával, že to povede k vylidnění jeho země. Následně byla zavedena daň pěti uncí stříbra pro ty Nory, kteří se chtěli usadit na Islandu.³⁷ Důvody, které vedly Nory k přesunu na Island, byly různé. V mnoha případech šlo o nesouhlas s politikou krále Haraldra Krásnovlasého spojenou s jeho sjednocením Norska. V *Landnámabók* se mluví o blíže nespecifikovaném útlaku³⁸, kvůli kterému někteří Norové raději odešli na Island. To byl případ Þórólfa, syna Ornólfova („Utekl na Island kvůli útlaku krále Haraldra Krásnovlasého,...“),³⁹ podobně je situace popsána také u Dýriho („...odešel ze Sunnmœri na Island se svolením jarla Rognvalda a kvůli útlaku krále Haraldra Krásnovlasého.“)⁴⁰ a dalších. K opuštění Norska některé vedly osobní problémy s králem Haraldem, například Hallvarðr súgandi proti němu stál v bitvě o Hafrsfjord (po níž Harald sjednotil drobná norská království v jeden celek a prohlásil se jeho králem)⁴¹ a Hella-Björn je v *Landnámabók* označen za Haraldova stálého nepřítele.⁴² Dalším důvodem, který je v *Landnámabók* uveden, je zisk půdy. Do této skupiny patří například Þórðr Víkingsson, který „odešel na Island a zabral tam půdu mezi Þúfu v Hjallaness a Jarðfallsgils, zabydlel se v Alviðra.“⁴³

V další kapitole *Íslendingabók* Ari vypisuje významné muže a ženy, kteří na Island přišli a kde se usídlili, následuje ustavení zákonů a založení alþingu, k čemuž došlo kolem roku 930 na Sněmovní pláni (*Þingvöllr*). V Norsku byla praxe malých lokálních sněmů (*þingú*), kde se

³⁵ *Íslendingabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 4: „Ísland byggðisk fyrst ýr Norvegi á dögum Haralds ens hárfagra, Halfðanarsonar ens svarta, í þann tíð [...] es Ívarr Ragnarssonr loðbrókar lét drepa Eadmund enn helga Englakonung; en þat vas sjau tegum <vetra> ens níunda hundraðs eptir burð Krists.“

³⁶ *Íslendingabók. Kristni saga. The Book of the Icelanders, The Story of the Conversion*, s. 16.

³⁷ *Íslendingabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 6.

³⁸ Staroseverský výraz *ofriki* má význam tyranie a panovačného vystupování. Srov. CLEASBY, Richard, VIGFUSSON, Gudbrand. *An Icelandic-English Dictionary*. Druhé vydání s dodatky od Williama Craigie. Oxford: The Clarendon Press, 1957, s. 464.

³⁹ *Landnámabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 124: „Hann fór fyrir ofriki Haralds konungs hárfagra til Íslands...“

⁴⁰ *Landnámabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 180: „...fór af Sunnmœri til Íslands at ráði Rognvalds jarls, en fyrir ofriki Haralds konungs hárfagra.“

⁴¹ *Landnámabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 186.

⁴² *Landnámabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 197.

⁴³ *Landnámabók*. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 180: „fór til Íslands ok nam land milli Þúfu á Hjallanesi ok Jarðfallsgils; hann bjó í Alviðru.“

shromažďovali svobodní sedláci, kteří měli právo hlasovat a určovat zákony. Sněm, který měl zákonodárnou a soudní moc, se nazýval *alþingi*. Islandané tento systém zavedli ve své zemi právě podle norského vzoru, *alþing* trval dva týdny a konal se každý rok v době letního slunovratu.⁴⁴

Landnámabók obsahuje detailní seznamy osadníků podle čtvrtě ostrova, kterou obývali. U některých jmen je uveden jen stručný výčet jejich příbuzných, u jiných jsou také krátké příběhy z jejich života. *Landnámabók* končí zmínkou o významných Islandánech, kteří se nechali pokřtít.

1.3 Christianizace Islandu

Christianizace severských zemí byla vedena od 30. let 9. století především z území dnešního Německa – z Hamburku a z Brém. Křesťanské misie byly vysílány nejprve hlavně do Dánska a do Švédska, jedním z významných misionářů v této oblasti byl franský mnich Ansgar, zvaný apoštol severu. Misie však měly často jen prchavý úspěch.

Obrácení celé země na křesťanskou víru bylo často vedeno „shora“, tedy od panovníka. Tak tomu bylo i v případě Dánska, které jako první ze skandinávských zemí oficiálně přijalo křesťanství. Podle kroniky mnicha Widukinda z Corvey *Res gestae saxonicae sive annalium libri tres (Dějiny Sasů)* napsané v druhé polovině 10. století přijal dánský král Harald Modrozub křest v roce 963 poté, co mu kněz Poppo dokázal svou víru uchopením a přenesením žhavého železa, kam král nařídil. Když pak králi Poppo ukázal nezraněnou ruku, Harald se obrátil na křesťanství, nařídil, že Kristus musí být uctíván jako jediný Bůh a přikázal, aby se Dánové zřekli model.⁴⁵ Tím, že se král nechal pokřtít, přijal křesťanství i za všechny Dány.

Prvním křesťanským panovníkem v Norsku byl syna Haralda Krásnovlasého Hákon I. Dobrý, který křesťanskou víru přijal v Anglii, na dvoře krále Æthelstana⁴⁶, kde byl vychováván. Po smrti svého otce se vrátil do Norska, kde se pokoušel prosadit novou víru. Nebyl však úspěšný, a nakonec se musel své víry zřeknout, protože se jeho lidé bouřili. *Hákonar saga góða* (Sága o Hákonovi Dobrém) obsažená v díle islandského historika a básníka Snorriho Sturlusona *Heimskringla* však Hákonovi přiznává úspěch při práci s pohanskými tradicemi a zvyky. Podle této ságy měl Hákon uvést v platnost zákon, který přesunul oslavy svátku jól

⁴⁴ *Íslendingabók. Kristni saga. The Book of the Icelanders, The Story of the Conversion*, s. 19, pozn. 29.

⁴⁵ WIDUKIND Z CORVEY. *Dějiny Sasů*. Překlad Jakub Izdný a Kateřina Spurná. Praha: Argo, 2016, s. 121.

⁴⁶ Ve staré angličtině *Æðelstān*.

na stejný čas, jako se slaví Vánoce.⁴⁷ Jól se dříve slavil tři dny po 12. lednu, což byla „noc uprostřed zimy“⁴⁸. Pravděpodobně se datum oslav měnilo v závislosti na zimním slunovratu a novu Měsíce. Další pokus o christianizaci Norska provedl Óláfr Tryggvason na konci 10. století. Tryggvasonovi se různými metodami (včetně násilí) podařilo obrátit část Norska a pokoušel se o to také na Orknejích, Faerských ostrovech, Shetlandech a Islandu.⁴⁹ Celé Norsko přijalo křesťanství až za vlády Óláfa Haraldssona zvaného Tlustý (později Svatý), který pozval kněží a biskupy z Anglie a podle díla Adama Brémského *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae pontificum* (*Činy biskupů hamburského kostela*) napsaného ve druhé polovině 11. století navázal styky s hambursko-brémským arcibiskupstvím.⁵⁰

Konverze Švédska byla dlouhým procesem, ale i v tomto případě jsou patrné snahy o obrácení „shora“. Prosazení křesťanství ve Švédsku bylo iniciováno už králi Óláfem skautkonungem (zemřel 1022) a Onundem Jakobem (zemřel 1035), kteří nechali razit mince s křížem a křesťanskými nápisy, celkový charakter christianizačního procesu ve Švédsku je však málo znám.⁵¹ Králi Óláfovi je připisováno založení biskupství ve městě Skara, později vznikla ještě druhá trvalá diecéze se sídlem v Linköpingu. V roce 1103 bylo biskupství v Lundu povýšeno na arcibiskupství. Na počátku 12. století proběhlo několik pohanských povstání, především v oblasti Svealandu, která ukazují na krizi křesťanské monarchie. Změna nastala až s nástupem dynastie Sverkerovců, která stabilizovala politickou situaci i církevní organizaci Švédska.⁵²

O začátcích christianizace Islandu se dozvídáme z Ariho díla *Íslendingabók*, podrobněji se tomuto procesu věnuje *Kristni saga* napsaná v polovině 13. století. Autor *Kristni saga* je neznámý, je ale zřejmé, že byl obeznámen s *Íslendingabók* a pravděpodobně také s prací Snorriho Sturlusona *Heimskringla*.⁵³ *Kristni saga* působí jako kompilace různých tradic z celého Islandu a zároveň prohlubuje Ariho, občas velmi přímý, popis rozšiřování křesťanství.⁵⁴

⁴⁷ Hákonar saga góða. In: STURLUSON, Snorri. *Heimskringla I*. Editor Bjarni Aðalbjarnarson. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2002, s. 166.

⁴⁸ Miðsvetrarnótt.

⁴⁹ KADEČKOVÁ, H. *Dějiny Islandu*, s. 54.

⁵⁰ ADAM BRÉMSKÝ. *Činy biskupů hamburského kostela*. Překlad Libuše Hrabová. Praha: Argo, 2009, s. 215.

⁵¹ BLOMKVIST, Nils, BRINK, Stefan, LINDKVIST, Thomas. Království švédské. In: *Christianizace a utváření křesťanské monarchie*. Editor Nora Berendová. Praha: Argo, 2013, s. 186.

⁵² BLOMKVIST, Nils, BRINK, Stefan, LINDKVIST, Thomas. Království švédské. In: *Christianizace a utváření křesťanské monarchie*, s. 207.

⁵³ *Íslendingabók. Kristni saga. The Book of the Icelanders, The Story of the Conversion*, s. xxxiv.

⁵⁴ *Íslendingabók. Kristni saga. The Book of the Icelanders, The Story of the Conversion*, s. xlv.

Islandřané se dostávali do styku s křesťany, dlouho si ale zachovali svoji pohanskou víru. Pohany byla i většina záborců, kteří přišli na Island, ačkoli někteří záborci byli v té době už křesťany, jak uvádí *Landnámabók*. Jako křesťanka je označena například Auðr Hlubokomyslná⁵⁵, dcera Ketila Plochého nosu⁵⁶. Auðr podle *Landnámabók* odešla z Norska po smrti svého muže Olafa a usadila se na Hebridách. Poté žila nějakou dobu ve Skotsku, následně na Orknejích, a nakonec se vypravila, přes Faerské ostrovy, na Island. Usadila se v západní části ostrova. *Landnámabók* nezmiňuje jak či kde se Auðr stala křesťanskou, uvádí pouze, že byla pokřtěna: „Chodila se modlit na (pahorky) *Krosshóllar*, kde nechala vztyčit kříže, protože byla pokřtěna a byla oddanou křesťankou.“⁵⁷ Křesťanství bylo na Island „dopravováno“ nejen samotnými Severňany, ale také otroky, keltskými přistěhovalci a irskými manželkami a je pravděpodobné, že právě podoba irské církve měla vliv na formování té islandské. Nejvýraznějším rozdílem od zbytku západního křesťanství byl dorozumívací jazyk – zatímco západní křesťanský svět používal latinu, islandská církev se zformovala v národním jazyce, podobně jako ta irská.⁵⁸

Island, ani přesto, že tam několik křesťanů žilo, nebylo v této době ještě možné považovat za křesťanskou zemi, protože tam nebyli kněží, kteří by konali bohoslužby, křtili děti nebo oddávali. Potomci záborců-křesťanů tak nemohli své náboženství dobře praktikovat a křesťanství se z Islandu pomalu začalo vytrácet, dokud nezačali přicházet cizí misionáři. O aktivní šíření křesťanské víry mezi Islandřany se podle *Kristni saga* pokusil Þorvaldr Koðránsón, který hodně cestoval a na jihu Saska se seznámil s biskupem Friðrekiem⁵⁹, od něhož přijal křest. Þorvaldr následně Friðreka požádal, aby se s ním vrátil na Island a pokřtil tam jeho rodiče a ostatní příbuzné, kteří budou ochotní křesťanství přijmout, s čímž Friðrekr souhlasil. Na Island se oba odebrali kolem roku 981 a začali šířit evangelium. Þorvaldr působil jako Friðrekův tlumočník, protože Friðrekr místní řeči nerozuměl.⁶⁰ Ačkoli se několik Islandřanů nechalo pokřtít nebo alespoň primsignovat pod vlivem Þorvalda a biskupa Friðreka, nebyla tato misie nakonec příliš úspěšná. Po tom, co se Þorvaldr pokusil kázat víru ze Skály zákonů (*logbergi*), místa, odkud při alþingu zákonopравce předčítá zákony, je začali přítomní urážet. V reakci na tuto událost byla navíc složena krátká hanlivá říkanka, podle níž má biskup devět dětí a Þorvaldr je jejich otcem. Kvůli této říkance zabil Þorvaldr dva muže, protože

⁵⁵ Auðr djúpauðga.

⁵⁶ Ketill flatnefr.

⁵⁷ Landnámabók. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 139: „Hon hafði bænahald sitt á Krosshóllum; þar lét hon reisa krossa, því at hon var skíðr ok vel trúuð.“

⁵⁸ KADEČKOVÁ, H. *Dějiny Islandu*, s. 53.

⁵⁹ V německojazyčném prostředí *Friedrich*.

⁶⁰ Kristni saga. In: *Biskupa sögur I*, svazek 2, s. 6.

obvinění z homosexuality bylo u Seveřanů jednou z nejhorších urážek. Biskup s Þorvaldem na Islandu zůstali ještě několik let, nakonec ale Island oba opustili a vydali se do Norska, kde se jejich cesty rozdělili. Friðrekr se vrátil do Saska, kde zemřel, zatímco Þorvaldr se vydal na obchodní cestu.⁶¹ Biskupa Friðreka zmiňuje také Ariho *Íslendingabók* jako biskupa z cizích zemí, který na Island přišel během pohanského období.⁶² O Þorvaldovi nebo jakýchkoli podrobnostech Friðrekovi činnosti se vůbec nezmiňuje.

Zásluhy o christianizaci Islandu jsou připisovány Óláfu Tryggvasonovi. Ten na Island poslal kněze Stefnira, jeho misie ale nepřinesla žádoucí výsledky.⁶³ Dále byl na Island poslán kněz Þangbrandr, s nímž se Óláfr seznámil ve Wendlandu. Þangbrandr na Islandu pokřtil mnoho lidí, většina obyvatel však stále zůstávala pohany, kteří navíc Þangbrandovo šíření křesťanství nepřijímali dobře.⁶⁴ Po jednom nebo dvou letech se Þangbrandr vrátil k Óláfovi a zpravil jej o výsledcích své misie. Þangbrandr se domníval, že na Islandu nebude křesťanství nikdy zcela přijato. Óláfa tato zpráva rozčílila a začal se mstít na Island'anech, kteří se momentálně v Norsku nacházeli. V podobnou dobu však krále navštívili islandští křesťané Gizurr Bílý a Hjalti Skeggjasonr a přislíbili mu svou pomoc s obrácením Island'anů.⁶⁵ Þangbrandův neúspěch navíc odůvodnili jeho chováním, když se „Þangbrandr choval tam jako zde, velmi neukázněným způsobem; zabil tam několik mužů, a lidé to nepřijímají snadno od cizince.“⁶⁶ Podobně průběh Þangbrandovi misie líčí také *Óláfs saga Tryggvasonar* obsažená v *Heimskringla* Snorriho Sturlusona. *Kristni saga* dále detailně popisuje rozhovory Óláfa s Gizurem a Hjaltim, jejichž výsledkem byl návrat obou Island'anů do vlasti a po vyjednávání s pohany také možnost přednést na Skále zákonů svůj názor. Nakonec však ani jedna strana nebyla ochotna přijmout zákony té druhé. To ohrozilo jednotu společenství. Rozhodnutí bylo, poté, co se křesťanský zákonopравce zřekl své funkce, svěřeno zákonopравci z pohanské strany Þorgeiru Þorkelssonovi. Ten strávil celý den a celou noc ve svém přístřešku. Následující den svolal křesťany i pohany ke Skále zákonů, kde vyhlásil, že všichni, kdo tak ještě neučinili, mají být pokřtěni a vyznávat jednoho Boha. Ze starých zákonů mělo zůstat v platnosti dovolení odkládat děti a pojídat koňské maso. Zároveň bylo dovoleno dále provádět oběti bohům, ale kdo tak chtěl konat, musel v tajnosti a soukromí, jinak by byl vyhoštěn.

⁶¹ Kristni saga. In: *Biskupa sögur I*, svazek 2, s. 13.

⁶² Íslendingabók. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 18.

⁶³ Kristni saga. In: *Biskupa sögur I*, svazek 2, s. 18.

⁶⁴ Íslendingabók. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 14.

⁶⁵ Íslendingabók. In: *Íslendingabók. Landnámabók*, s. 15.

⁶⁶ Kristni saga. In: *Biskupa sögur I*, svazek 2, s. 29: „Þangbrandr fór þar sem hér heldr óspakliga; drap hann þar menn nokkura, ok þótti monnum hart at taka þat af útlendum manni.“

V létě, kdy Island přijal na alþingu křesťanství jako oficiální náboženství, „uplynulo tisíc let⁶⁷ od vtělení našeho Pána Ježíše Krista.“⁶⁸ Za rozhodnutím pohanského zákonodávce vyhlásit křesťanství jako novou oficiální víru mohlo stát několik důvodů. Je možné, že tak učinil z obavy ze sporů, které se postupně stupňovaly mezi pohanskou a křesťanskou stranou, a i když se zdá, že se přiklonil spíše ke křesťanské straně, nechal některé pohanské praktiky povolené, pravděpodobně jako pokus o kompromis mezi oběma vírami.

⁶⁷ Rok christianizace Islandu se v současné době uvádí na rok 999 nebo 1000, protože není jisté, jaký typ kalendáře Ari používal. K tomuto tématu více: *Íslendingabók. Kristni saga. The Book of the Icelanders, The Story of the Conversion*, s. 26, poznámka 76.

⁶⁸ Kristni saga. In: *Biskupa sögur I*, svazek 2, s 36: „liðit frá holdgan várs herra, Jesu Christi, þúsund vetra.“

2. Severská mytologie

Účelem této kapitoly je prezentovat podobu severské mytologie a jejích zdrojů, z nichž v současné době vycházejí naše vědomosti o ní. Protože hlavním tématem této práce je křesťanský vliv na původně pohanskou látku, je vhodné uvést, jakou podobu mohlo mít náboženství na Islandu předcházející křesťanské éře. Severské pohanství bylo společnou vírou skandinávských Germánů. Nikdy nemělo jednotnou podobu, protože mu chyběla autorita či instituce, která by udržovala jednotu v tradicích a praktikách této víry, základní principy a božstvo byly ale pro staré Seveřany společné. Je rovněž pravděpodobné, že severské náboženství mělo podobné bohy jako germánské kmeny v pevninské Evropě, k tomu odkazuje i podobnost ve jménech hlavních bohů: Óðinn – Wodan; Þórr – Donar; Týr – Tiu. Stejně tak i mýty všech Germánů nejspíše vyšly ze stejného základu, zachovaly se v ucelenější podobě pouze u Seveřanů.⁶⁹

2.1 Mytologie v severských písemných pramenech

Z pohanského období se zachovalo málo pramenů a většina z nich vznikla v poslední fázi pohanství. Hlavní zdroje vypovídající o severském náboženství tak byly napsány několik set let poté, co se pohanství oficiálně přestalo aktivně praktikovat. Většina pramenů, která se zmiňuje o severském pohanství, vznikla na Islandu ve 12. a především ve 13. století.⁷⁰

Mezi předkřesťanské památky patří runové nápisy a básně a mýty předávané ústní formou. Ty se na Islandu po přijetí křesťanství začaly zapisovat, od 13. století vznikaly opisy starších severských legend, ság i skaldských básní, ale i překlady rytířských eposů (*Tristramskvæði* – báseň inspirovaná příběhem o Tristanovi a Isoldě), učených spisů (*Elucidarius*) a také nová literatura.⁷¹ Gramotnost byla na Islandu rozšířená i mimo kláštery a církevní prostředí, psát umělo také mnoho bohatších velmožů, a kromě škol u klášterů byly na Islandu také světské školy.⁷²

2.1.1 Runy a runové kameny

Nejstaršími písemnými památkami starých Seveřanů jsou runové nápisy. Runy se do Skandinávie dostaly během 3. století po Kr., pravděpodobně od Gótů nebo Keltů,⁷³ a sloužily

⁶⁹ KADEČKOVÁ, Helena. *Soumrak bohů. Severské mýty a báje*. Praha: Aurora, 2009, s. 226.

⁷⁰ TURVILLE-PETRE, E. O. G. *Myth and Religion of the North. The Religion of Ancient Scandinavia*, s. 1.

⁷¹ *Sága o Grettim*. Překlad Ladislav Heger. Praha: Garamond, 2020, s. 6.

⁷² STURLUSON, Snorri. *Edda a Sága o Ynglingích*. Překlad Helena Kadečková. Praha: Argo, 2003, s. 13.

⁷³ KADEČKOVÁ, Helena. *Dějiny severských literatur I.: Středověk*. Praha: Karolinum, 1997, s. 14.

především k podání krátkých sdělení, obvykle vrytých do kamene, dřeva či kovu. Celá sada germánských run se nazývá *fuþark* – podle prvních 6 znaků řady, která se ve stejném pořadí objevuje na několika skandinávských nálezích. Starší verze fuþarku měla 24 znaků, od 8. století se objevuje mladší fuþark o 16 znacích, který se z Dánska šíří dál do Skandinávie.⁷⁴ Většina runových nápisů, které byly objeveny ve Skandinávii (zhruba 5 000 nápisů), pochází ze středního Švédska. Delší texty napsané runami se objevují jen výjimečně, patří mezi ně například *Codex runicus* ze Skåne, sepsaný kolem roku 1300.⁷⁵

Seveřané věřily, že runy mají božský původ a považovali je tudíž za magické. Podle eddické básně *Hávamál* (Výroky Vysokého⁷⁶) je získal Óðinn potom, co obětoval sám sebe za účelem nabytí vyššího poznání. Není proto překvapivé, že starší runové nápisy mají magický obsah, jako například nápis na kameni nalezeném v západním Norsku na statku Eggja nedaleko obce Sogndalsfjóra. Nápis na kameni vznikl pravděpodobně na začátku 8. století a obsahuje téměř 200 znaků, což z něj dělá nejdelší dochovaný nápis ve starých runách. Ačkoli není celý rozluštěný, je v něm patrná veršovaná forma, aliterace a použití básnických opisů. Text pojednává o magické moci run, která se má vztahovat na zemřelého, na jehož hrobě byl kámen položen. Je rovněž možné, že text nepřímě odkazuje na boha Óðina.⁷⁷ Předměty opatřené runami pak rovněž měly mít kouzelnou moc nebo měly jejich nositelům něco zajišťovat (ochranu před zlými duchy,...), to se lišilo podle použitých run.⁷⁸

Postupem času ale víra v kouzelnou moc run ochabovala a Seveřané začali runy používat i pro upomínkové nápisy. Kámen v Rök v kraji Östergötland ve Švédsku obsahuje okolo 700 znaků a nechal jej vytvořit otec jako vzpomínku na svého syna na začátku 9. století.⁷⁹ V Jellingu v Dánsku se nachází dva runové kameny z poloviny 10. století. Starší nechal vztyčit král Gorm na počest své ženy Thyry, mladší kámen nechal vytvořit jeho syn král Harald Modrozub na upomínku obou svých rodičů. V tomto kameni je dovětek o tom, že Harald dobyl celé Dánsko a Norsko a obrátil Dány na křesťanství. Proto se tomuto kameni říká „křestní list Dánska“. Jedná se ale také o první místní doklad o dánských vládcích. V závěru pohanské éry

⁷⁴ O přechodu mezi starším a mladším fuþarkem více: LIESTØL, Aslak. The Viking Runes. In: *Saga-book*. London: Viking Society for Northern Research, 1978–1981, volume XX, s. 247–266.

⁷⁵ KADEČKOVÁ, H. *Dějiny severských literatur I.: Středověk*, s. 15.

⁷⁶ *Íysoký* je jedno z Óðinových jmen.

⁷⁷ TURVILLE-PETRE, E. O. G. *Myth and Religion of the North. The Religion of Ancient Scandinavia*, s. 2.

⁷⁸ KADEČKOVÁ, H. *Dějiny severských literatur I.: Středověk*, s. 16.

⁷⁹ TURVILLE-PETRE, E. O. G. *Myth and Religion of the North. The Religion of Ancient Scandinavia*, s. 2.

se runy používaly, kromě výše zmíněných případů, také na náhrobní nápisy, často jako přímé zasvěcení zemřelého některému z bohů (například *Þórr vígi* – ať Þórr chrání).⁸⁰

Na některých runových kamenech jsou kromě nápisů také obrazové výjevy, které mohou souviset s mytologickými příběhy a ságami. Výjev nalezený v Ramsund ve Švédsku byl vytvořen kolem roku 1030 ukazuje scény ze *Starší Eddy*, konkrétně z *Reginismál* (Píseň o Reginovi) a *Fáfnismál* (Píseň o Fáfnim).⁸¹ V těchto písních vystupuje hrdina Sigurðr, jehož vychovával Reginn. Reginův bratr, Fáfnir, se zmocnil zlata, které měli dostat oba bratři po svém otci, který jej obdržel od bohů za zabití svého třetího syna. Reginn proto pobízel Sigurða, aby Fáfniho, nyní v podobě draka, zabil. Společně se vydali na Gnitskou pláň k Fáfnimu, kde Sigurðr vyhrabal jámu, do níž se ukryl. A když se Fáfnir přes jámu plazil, bodl ho Sigurðr mečem do srdce. Reginn potom Sigurðovi řekl, aby mu opekl Fáfniho srdce na ohni. Sigurðr, když zkoušel, zdali je srdce už hotové, si o něj spálil prst, který si dal do úst. Tím okusil dračí krev a začal rozumět ptákům. Díky nim se dozvěděl, že se jej Reginn chystá zradit a utal mu proto hlavu.

Na kameni v Ramsund je vyobrazený had, do něhož mužská postava zdola vráží meč, dále postava, která peče srdce nad ohněm a zároveň má v ústech strčený svůj prst. Dalšími výjevy jsou muž s utatou hlavou, která leží nedaleko, strom s ptáky a kůň s truhlou na zádech (Sigurðr měl koně Graniho, na němž odvezl dračí poklad).⁸² Na mytologii odkazuje i runový kámen v Altuně, rovněž ve Švédsku, na němž je vyobrazen Þórr, jak z vody vytahuje hada Jörmunganda. O Þórově rybářské výpravě s þurselem Hymim, při níž se mu podařilo na okamžik chytit Jörmunganda, vypráví *Hymiskviða* (Píseň o Hymim) obsažená ve *Starší i Snorriho Eddě*. Výjev byl do kamene vytesán v 11. století.⁸³

2.1.2 Skaldská poezie

Jedním z typů severské poezie jsou skaldské básně. Skaldi byli obvykle součástí královského dvora nebo družiny některého z jarlů či jinak významných mužů, na jejichž počest skládali složité básně, kterými opěvovali jejich slavné činy. Básně pak byly z paměti přednášeny a ústně předávány. Po přijetí křesťanství na Islandu byly některé z básní zapsány a skládány nové.

⁸⁰ TURVILLE-PETRE, E. O. G. *Myth and Religion of the North. The Religion of Ancient Scandinavia*, s. 2.

⁸¹ DÜWEL, Klaus. On the Sigurd representation in Great Britain and Scandinavia. In: *Languages and Cultures: Studies in Honor of Edgar C. Polomé*. Editori Mohammad Ali Jazayery, Werner Winter. Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1988, s. 133.

⁸² DÜWEL, Klaus. On the Sigurd representation in Great Britain and Scandinavia. In: *Languages and Cultures: Studies in Honor of Edgar C. Polomé*, s. 137–138.

⁸³ ELLIS DAVIDSON, Hilda. *The Lost Beliefs of Northern Europe*. London: Routledge, 1993, s. 51.

Skaldské básně jsou unikátní několika svými rysy, z nichž jeden se týká předpokladu, že jak skaldové samotní, tak i jejich posluchači museli být dobře znalí severských mýtů.

Skaldské básně totiž často obsahují básnické opisy. Ty jsou dvojího typu: *heiti* a *kenningy*. Velká část tvorby skaldů byla chválou na vladaře a přední muže země a mytologií se jejich básně příliš často nezabývaly. Skrze tyto básnické opisy se ale mytologie dostala i do skaldských básní. *Heiti* jsou jednoslovná pojmenování, běžný výraz je nahrazen výrazem básnickým, a to nejčastěji archaismem, slovem přejatým z jiného jazyka, básnickým novotvarem nebo výrazem, který v básni dostal jiný nebo širší význam (například *brúðr* znamená *nevěsta*, v básni však tento výraz mohl označovat ženu obecně).⁸⁴

Kenningy jsou oproti tomu složeny z více slov a lze odlišit několik typů. Pokud skald aplikoval *kenning* na osobní jméno, mohl k tomu použít vyjádření příbuzenského vztahu (Þórr = Sifin muž). Druhým typem jsou *kenningy*, které vyjadřují vlastnosti spojené s danou osobou (válečník = ničitel štítů). Poslední základní kategorií jsou obrazná pojmenování a metafory (krev = pot meče). Bylo rovněž možné každou část jednoho *kenningu* opsat dalším *kenningem*. Například výraz *havran* lze vyjádřit takto: *havran je labuť krve*, *kenning* pro *krev* je *pot meče* a *meč* lze vyjádřit jako *trn ran*. Jejich spojením vznikne *labuť potu trnu ran*. Nejdelsí dochovaný *kenning* je sedmičlenný.⁸⁵ K pochopení některých *kenningů* bylo třeba znát celé mýty nebo koncepty, které se mytologie týkají. Například básnictví lze opsat jako *Kvasiho krev*, protože podle mýtu o moudrém bohu Kvasim, byl Kvasir zabit dvěma trpaslíky, kteří poté jeho krev nachytaly do nádob a vytvořili z ní medovinu. Kdo se této medoviny napil, měl být obdařen uměním skládat básně.⁸⁶

2.1.3 Eddická poezie

Eddická poezie je dalším z hlavních žánrů staroseverského písemnictví a její kořeny sahají k počátkům germánského básnictví. Podoba eddické poezie, jak byla dochována na Islandu, je závěrečnou fází dlouhého vývoje tohoto žánru.⁸⁷

Autoři těchto básní jsou neznámí a není ani jasné, kde a kdy přesně tento typ básní začal vznikat. Protože velká část eddických básní používá motivy a témata ze severské mytologie, je pravděpodobné, že starší eddické básně pocházejí z Norska z vikingského období, vznikaly ale

⁸⁴ KADEČKOVÁ, H. *Dějiny severských literatur I.: Středověk*, s. 59.

⁸⁵ KADEČKOVÁ, H. *Dějiny severských literatur I.: Středověk*, s. 60.

⁸⁶ STURLUSON, Snorri. *Skáldskaparmál*. Editor Anthony Faulkes. London: Viking Society for Northern Research, 2007, s. 3.

⁸⁷ KADEČKOVÁ, H. *Dějiny Islandu*, s. 49.

také na Islandu a nejspíš i na Britských ostrovech a v Grónsku. Období vzniku eddické poezie je mezi 9. a 13. stoletím, kdy se básně rovněž nejvíce zapisovaly. Tradice, na kterou ale eddická poezie navazovala, je starší, o čemž svědčí tematická podobnost s dalšími germánskými díly.⁸⁸

Eddické básně jsou sebrány ve *Starší (též Poetické) Eddě* a lze je rozdělit na dva typy – mytologické a hrdinské. Mytologické básně v základu představují pohanské pojetí o chodu světa. Ačkoli mytologické básně vypravují o vzniku světa a činech severských bohů, nevznikly nejspíš jako náboženské texty, které měly posilovat kult. Bohové jsou v básních zlidštěni, jejich životy odrážejí životy tehdejších lidí včetně vzájemných sporů a bojů, některé básně mají dokonce žertovný tón. Přesto se *Edda* stala pramenem pro zkoumání severského náboženství a germánské mytologie jako takové, protože u jiných Germánů nejsou doklady o tom, že by se díla o mytologii vůbec vyskytovala.⁸⁹ Oproti tomu hrdinské básně jsou dochovány i u ostatních Germánů. Základem těchto básní jsou historické události, kromě toho se ale básně mohou soustředit na osudy a psychologii aktérů.⁹⁰ Jakási přímočarost a tendence psát o činech, a ne o jejich okolnostech a úvahách hlavních postav patří ke specifickým staroseverské literatury. Většina hrdinských písní v *Eddě* tvoří dohromady spojitý příběh s hlavní postavou hrdinou Sigurdem Drakobijcem a po jeho smrti jeho manželkou Gudrún.⁹¹ Stejně látce se věnuje *Sága o Völsunzích*, napsaná na Islandu ve 13. nebo 14. století, *Sága o Tidrikovi*, sepsaná v polovině 13. století podle německých písní přednášených v Norsku, rukopis se zachoval na Islandu, a také stará německá *Píseň o Nibelunzích*, která vznikla kolem roku 1200.⁹² Kromě toho se k eddickým hrdinským básním řadí *Píseň o Völundovi*, zručném kováři a zlatníkovi, který se za zradu, kterou na něm vykonal král Níddud, pomstil na králových dětech. Výskyt této básně je široce doložen na celém germánském území. Druhou básní, která nijak nesouvisí s hlavním tématem ostatních eddických hrdinských básní, je *Píseň o Grottu*, která vychází z pověsti o dánském králi Fródim a byla známá i v Norsku, nejpozději od 10. století.⁹³

Edda nejdříve označovalo Eddu Snorriho Sturlusona napsanou kolem roku 1220, dnes zvanou *Mladší* či *Prozaická*.⁹⁴ Snorri Sturluson se narodil v roce 1179 do vážené islandské rodiny a studoval v jedné ze světských islandských škol, kde se mu dostalo nejlepšího dostupného vzdělání a kde se také seznámil se skaldskými básněmi a sám tento typ básní

⁸⁸ KADEČKOVÁ, H. *Dějiny severských literatur I.: Středověk*, s. 31.

⁸⁹ *Edda*. Překlad Ladislav Heger. Praha: Argo, 2013, s. 13.

⁹⁰ *Edda*, s. 15.

⁹¹ *Edda*, s. 17.

⁹² *Edda*, s. 19.

⁹³ *Edda*, s. 16.

⁹⁴ TURVILLE-PETRE, E. O. G. *Myth and Religion of the North. The Religion of Ancient Scandinavia*, s. 9.

skládal. Za svého života byl pánem tří goðorðů a mezi lety 1215 a 1218 byl zákonopravcem na alþingu.⁹⁵ Za Snorriho života na Islandu probíhali boje o moc, během kterých byl Snorri sám zabit v roce 1241.⁹⁶ Snorrimu je připisováno autorství tří děl a všechna jsou považována za vrcholná díla svého druhu. Prvním z nich je již zmíněná *Mladší Edda*, dále pak *Sága o Egilovi*, významném skaldovi z 10. století, a *Heimskringla*, soubor ság o švédských a norských kráľích. V dnešní době představuje *Snorriho Edda* cenný zdroj pohanských mýtů, s tímto úmyslem však nebyla napsána. Umění skaldské poezie ve Snorriho době upadalo a vytrácela se i znalost pohanských mýtů, na nichž byly založeny kenningy. Snorri nejspíš z tohoto důvodu začal sepsovat svoji Eddu, která měla sloužit jako učebnice básnictví. *Snorriho Edda* je složena z *Prologu* a tří částí – *Gylfaginning* (Gylfiho oblouzení), *Skáldskaparmál* (Jazyk básnický) a *Háttatal* (Výčet meter).⁹⁷

Prolog je stručným shrnutím původu severských bohů. Podle Snorriho pochází bůh Þórr z Tróje a je to předek Óðina. Óðinn, podle Snorriho *Prologu*, měl věštecké nadání a vydal se na sever, protože zjistil, že se tam proslaví. Po cestě dosazoval své syny na kráľovské trůny v různých zemích. Závěrem *Prologu* je řečeno, že se všechny tyto rody rozšířily a jazyk lidí z Asie se stal jazykem severských zemí.⁹⁸

V *Gylfaginning* už se Snorri věnoval představení pohanských mýtů. Tato část vypravuje o švédském kráľi Gylfim, který se v přestrojení za starce vydal za Ásy, aby zjistil, jakými kouzly vládnu. Ásové jeho převlek však prohlédli a uvalili na Gylfiho šálení zraku. Když se Gylfi dostal do Ásgarðu, byl uveden ke kráľi, tedy ke třem stolcům, na kterých seděli tři muži, kteří se mu představili jako Vysoký, Stejně vysoký a Třetí⁹⁹. Gylfi se jich ptal na otázky o vzniku světa, původu země, o bozích, lidech a dalších bytostech i o konci světa a na každou z těchto otázek mu jeden ze tří mužů odpověděl tak, jak tomu Seveřané pravděpodobně věřili. Snorri pro tuto část čerpal nejvíc ze *Starší Eddy*, počátek a konec světa převzal z básně *Völuspá* (Vědmína věštba), z níž cituje rozsáhlé pasáže. Ve druhé části *Snorriho Eddy*, *Skáldskaparmál*, Snorri vysvětluje kenningy a další výrazy, které skaldi používaly. Aby jeho vysvětlení byla úplná, často je doplnil převyprávěním daného mýtu, ke kterému se vysvětlovaný kenning vztahuje.¹⁰⁰ Poslední část se jmenuje *Háttatal* neboli Výčet meter a obsahuje 102 strof,

⁹⁵ STURLUSON, S. *Edda a Sága o Ynglinzích*, s. 9.

⁹⁶ STURLUSON, S. *Edda a Sága o Ynglinzích*, s. 10.

⁹⁷ STURLUSON, S. *Edda a Sága o Ynglinzích*, s. 14.

⁹⁸ STURLUSON, S. *Edda. Prologue and Gylfaginning*, s. 3–6.

⁹⁹ Překlad jmen podle: STURLUSON, S. *Edda a Sága o Ynglinzích*, s. 38. V originálním znění jsou jména těchto tří postav *Hár*, *Jafnhár* a *Priði*.

¹⁰⁰ TURVILLE-PETRE, E. O. G. *Myth and Religion of the North. The Religion of Ancient Scandinavia*, s. 23.

ve kterých Snorri demonstruje přes 100 různých metrických a stylových variant staroseverských veršů. Tuto část Snorri pravděpodobně napsal jako první, poté co se vrátil z Norska v roce 1218.¹⁰¹

V 17. století našel skálholtský biskup Brynjólfur Sveinsson pergamenovou knihu se 45 listy plnou básní, v jejichž částech poznával citace použité ve *Snorriho Eddě*. Podle toho usoudil, že se musí jednat o starší dílo, pravděpodobně o Snorriho zdroj pro jeho Eddu. Za autora knížičky označil islandského kněze a historika Sæmunda Moudrého, který zemřel v roce 1133. Biskup Brynjólfur nechal pořídit kopii díla a rukopis poslal jako dar dánskému králi Frederikovi III. V Dánsku byl rukopis uložen do Královské knihovny v Kodani, kde dostal název *Codex Regius*. V současné době je jisté, že Sæmundr Moudrý autorem Codexu Regius není, básně v něm obsažené totiž pocházejí od více autorů a vznikaly v různých obdobích, některé ještě před tím, než se Sæmundr narodil, jiné až po jeho smrti. *Codex Regius* byl napsán kolem roku 1270, ale básně v něm jsou opisy starších předloh. Je možné, že v době, kdy Snorri začal sepsovat svoji Eddu, sebral jiný Islandčan či Islandčanka většinu básní, které se potom dostali do Codexu Regius.¹⁰² Kdy ale básně vznikly ještě v ústním podání není jisté. Podle jazyka, metra a stylu, který je v básních použit, lze určit, že musely vzniknout až po hláskové změně v protogermánském jazyce, kdy se z nepřízvučných slabik na konci slov začaly ztrácet samohlásky. Tato změna byla kolem roku 800 rozšířena po celé Skandinávii. Jádro básní pravděpodobně vzniklo v Norsku v 9. a 10. století, odkud si je Islandčanka přivezli a v tradici pokračovali.¹⁰³

2.1.4 Ságy

Ságy¹⁰⁴ jsou prozaické příběhy jednak vlastní islandské tvorby, ale jedná se i o přejatá díla či díla inspirovaná literaturou z jiných částí Evropy (ve 13. století vznikla například sága o Tristanovi a Isoldě).

Podobně jako básně, i ságy se nejprve předávaly ústně, než byly od 13. století zapisovány, a právě ústní tradice na nich zanechala svůj vliv. Příběhy se navzájem prolínaly, neměly mezi sebou pevné hranice, styl jazyka byl jednoduchý, ságy obvykle neobsahovaly dlouhá nebo složitá souvětí, a často v nich byla použita přímá řeč, někdy dokonce bez přechodu uvozovací větou z nepřímé řeči. Děj ság býval striktně chronologický a málokdy vyprávění

¹⁰¹ STURLUSON, S. *Edda a Sága o Ynglinzích*, s. 14.

¹⁰² *Edda*, s. 7.

¹⁰³ *Edda*, s. 8.

¹⁰⁴ Ze staroseverského *segja* (říkat, vyprávět) – tedy „to, co se vypravuje“.

odbočilo z hlavní dějové linky. Vystupující postavy byly představeny při svém první vstupu do děje, často při té příležitosti byly zmíněny také další osoby, které náležely ke stejnému rodu a rodině. Jména byla pro Islandčany velmi důležitá a každý z nich znal svůj rod až k období záboru země.¹⁰⁵ Obvyklým rysem, který se ve větší či menší míře vyskytoval ve většině ság, je vložení několika strof básní. Ty byly často složeny v některém z přísných skaldských meter a při ústním předávání tak téměř nepodléhaly změnám, na rozdíl od prozaických částí ság. Zároveň takto vložené části básní byly pokládány za doklad pravdivosti nebo stáří vypravované epizody.¹⁰⁶

Islandské ságy se dělí do několika žánrů. Hlavními žánry jsou ságy královské (*konungasögur*), rodové (též ságy o Islandčanech, *Íslendingasögur*) a ságy o dávnověku (*fornaldarsögur*).¹⁰⁷ Nejstaršími ságami jsou ságy o Óláfu Svatém a o Óláfu Tryggvasonovi napsané na konci 12. století. Důležitým žánrem jsou rodové ságy, které, už jak lze z názvu odvodit, obsahují příběhy spjaté s jednotlivými islandskými rodinami a rody. Většina jich byla napsána během 13. století, děj ale obvykle vypráví o Islandčanech, kteří žili v 10. a na začátku 11. století. Události popisované v rodových ságách působí velmi realisticky a ačkoli některé ságy vypovídají o skutečných osobách, jiné jsou zcela nebo téměř úplně vymyšlené (*Hrafnkels saga*).¹⁰⁸ Autoři rodových ság jsou neznámí, oni sami se nejspíše za autory ani nepovažovali, protože ságy „nepsali“, ale „sestavovali“ z různých částí vyprávění, která znali.¹⁰⁹ O období před osídlením Islandu Severňany pojednávají tak zvané ságy o dávnověku, které jsou zcela fiktivní. V písemné podobě začaly vznikat hlavně od druhé poloviny 13. století. Jejich děj je zasazen mimo území Islandu a zdá se, že jejich hlavním účelem bylo především pobavit.¹¹⁰

2.2 Začátek a konec světa

Nejrozsáhlejšími zdroji severské mytologie jsou *Edda* a *Snorriho Edda*. První báseň *Eddy*, *Völuspá* (Vědmina věštba), obsahuje popis stvoření světa a také průběh *ragnaröku*, zániku světa a téměř všech živých bytostí, po kterém má nastat svět nový. Báseň je plná náznaků o mytologických událostech,¹¹¹ širší přehled, založený na informacích z *Völuspá* o stvoření i konci světa, jak tomu mohli Severňané věřit, podává Snorri Sturluson ve své Eddě, v první části

¹⁰⁵ *Staroislandské ságy*, s. 11.

¹⁰⁶ *Staroislandské ságy*, s. 12.

¹⁰⁷ O ságách více: KADEČKOVÁ, H. *Dějiny severských literatur I.: Středověk*, s. 106–122.

¹⁰⁸ TURVILLE-PETRE, E. O. G. *Myth and Religion of the North. The Religion of Ancient Scandinavia*, s. 19.

¹⁰⁹ *Staroislandské ságy*, s. 8.

¹¹⁰ KADEČKOVÁ, H. *Dějiny severských literatur I.: Středověk*, s. 120.

¹¹¹ *Edda*, s. 445.

jménem *Gylfaginning* (Gylfiho oblouzení). Ta je napsaná jako dialog mezi švédským králem Gylfim a třemi osobami, které představují nejvyššího severského boha Óðina.

Severská mytologie pracuje celkem s devíti světy, z nichž každý vypadá jinak. Podle Snorriho interpretace vznikl ze spojení mrazu prvního světa Niflheimu a horka světa Múspellu první þurs¹¹² Ymir, který se živil mlékem krávy Auðhumly. Z Ymiho vzniklo pokolení jinovatkových þursů¹¹³. Auðhumla se živila olizováním ojínělých kamenů, z nichž postupně vytvořila muže Búriho. Ten měl syna Bora a ten tři syny Óðina, Viliho a Vé, kteří þurse Ymiho zabili a z jeho těla vytvořili celou zemi – například moře vznikla z Ymiho krve a z lebky utvořili nebeskou klenbu. Podle Snorriho Óðinn, Vili a Vé stvořili také prvního lidského muže, Aska, a první ženu, Emblu, ze dvou kmenů, které našli na mořském břehu, a jejich potomkům dali do obývání svět Miðgarðr, opevněný Ymiho řasami. V jeho středu si pak sami postavili hrad nazvaný Ásgarðr. Tam Óðinn usedl na trůn, z něhož viděl do celého světa.¹¹⁴

Snorri popsal ve své Eddě i konec světa, jeho popis rovněž vychází z básně *Völuspá* ve *Starší Eddě*, kde je popsán následovně. Podle této básně začne ragnarök zakokrháním zlatého kohouta¹¹⁵ a následně zavládne všeobecný chaos a zhouba.¹¹⁶ Padne většina bohů, mořský hrad Jǫrmungandr svým pohybem rozpoutá potopu, vlk Fenrir, který byl do té doby spoutaný, protože se bohům zdál nebezpečný, se uvolní ze svých pout a z Múspellu připluje loď s ohnivými jötuny. Nakonec se však v moři objeví zelená země a přežijí Ásové a zmrtvýchvstalý bůh Baldr se sejdou k poradě na Idské pláni. Poté nastane nový svět – osejí zpustošenou zemi a zavládne věčná blaženost. Jiná eddická báseň, *Vafþrúðnismál* (Píseň o Vafþrúðnim), která je postavena jako vědomostní utkání mezi Óðinem a þursem Vafþrúðnim, se rovněž zmiňuje o ragnaröku. Kromě toho, co je uvedeno už ve *Völuspá*, uvádí tato báseň, že ragnarök přežije lidský pár, Líf a Líftrasi, kteří znovu zalidní zemi.¹¹⁷

2.3 Bohové a bohyně

V *Gylfaginning* jsou popsáni důležití bohové a bohyně, které by měli lidé uctívat včetně základních informací o každém z nich. Óðinn byl nejvyšším bohem Seveřanů a byl považován

¹¹² Þursové (staroseversky *þursar*), též jötuni (*jötnar*), se do češtiny obvykle překládá jako *obři*, ačkoli ne vždy se vyznačují svou nadměrnou velikostí. V této práci je používáno původní staroseverské označení, aby se předešlo nepřesnostem, které mohou plynout ze slova *obři*.

¹¹³ *Hrimþursar*.

¹¹⁴ STURLUSON, Snorri. *Edda. Prologue and Gylfaginning*. Editor Anthony Faulkes. London: Viking Society for Northern Research, 2005, s. 9–13.

¹¹⁵ *Völuspá*, strofa 42.

¹¹⁶ *Völuspá*, strofa 44.

¹¹⁷ *Vafþrúðnismál*, strofa 45.

za otce všech lidí i bohů z rodu Ásů, kteří obývali Ásgarðr. Skrze několik rituálů získal velikou moudrost. Prvním z vykonaných rituálů byla oběť sebe sama na světovém stromě Yggdrasilu. Jasan Yggdrasill Snorri označil za nejposvátnější místo bohů, kde se bozi také každý den scházejí. Jeho větve se klenou nad celým světem a sahají až do nebe, zatímco tři kořeny Yggdrasilu vedou do tří různých světů. Pod jedním z kořenů je Mímiho studna, do které Óðinn obětoval své oko za účelem nabytí další moudrosti. O tom vypovídá také *Völuspá*, kterou Snorri cituje, když o Yggdrasilu píše. Snorri ve své Eddě uvádí, že celkem „dvanáct je Ásů božského původu“.¹¹⁸ Po Óðinovi jsou představeni jeho synové Þórr, nejsilnější z bohů i lidí a vlastník kladiva Mjöllnir, a Baldr, všemi oblíbený dobrý bůh, krásný vzhledem, ze kterého vyzařuje světlo.

Po Óðinových synech Snorri napsal o bohu Njörðovi a vysvětlil, že ačkoli se Njörðr narodil ve Vanaheimu a patřil k Vanům, což je druhý božský rod, byl dán na usmířenou jako rukojmí Ásům a místo něj byl Ásy Vanům dán bůh Hœnir. Njörðr měl ještě dvě děti – syna Freye a dceru Freyju, kterou Snorri označuje za nejprospěšnější z Ásyní. Po nich je ve *Snorriho Eddě* představen bůh Týr, který přišel o ruku, když se bohové snažili lapit vlka Fenriho do pout. Fenrimu řekli, že jej pak zase pustí na svobodu, ale on jim nevěřil a do pout se zavřít nenechal, dokud mu Týr nedal svoji ruku do tlamy jako zástavu. Když pak bohové vlka spoutali, Fenrir Týovi ruku ukousl. Dalšími důležitými Ásy, které Snorri popsal, je Bragi, bůh básnictví, Heimdallr, který stráží ostatní bohy a má ohlásit příchod ragnaröku, Høðr, Víðarr, Váli, Ullr a Forseti.¹¹⁹

Na závěr výčtu Ásů Snorri zařadil rozsáhlejší vypravování o Lokim, synu Laufey a þursa Fárbautilho a přísežném bratru Óðina. Loki byl důležitou postavou severské mytologie, ačkoli se od ostatních bohů lišil. Zatímco ostatní bohové byli uctívání a měli své kulty, o tom, že by se totéž dělo s Lokim, nejsou žádné doklady.¹²⁰ V některých mýtech vystupuje jako společník jiných bohů, často například Þóra, na jejich cestách, po smrti boha Baldra se jeho vystupování vůči bohům mění více na nepřátelské. Hlavní roli hraje Loki v eddické básni *Lokasenna* (Lokiho pře), v níž nebyl pozván na hostinu pořádanou pro bohy. Přesto se na ni dostavil a každému z bohů se začal vysmívat a vyčítal jim jejich prohřešky – nevěru, zbabělost, nespravedlnost při řešení sporů. Po této hostině Loki uprehnul, bohové jej ale chytili, spoutali

¹¹⁸ V originálním znění podle: STURLUSON, S. *Edda. Prologue and Gylfaginning*, s. 21: „Tólf eru Æsir guðkunnigir.“

¹¹⁹ STURLUSON, S. *Edda. Prologue and Gylfaginning*, s. 21–26.

¹²⁰ TURVILLE-PETRE, Edward Oswald Gabriel. *Myth and Religion of the North. The Religion of Ancient Scandinavia*. Westport: Greenwood Press, 1975, s. 126.

střevy jeho syna Nara, kterého rozsápal druhý z Lokiho synů proměněný na vlka, a nad jeho obličej pověsili hada, z něhož kapal jed. Moment, kdy se Loki z pout má osvobodit, bude začátkem ragnaröku. Spoutanému Lokimu dělala společnost jeho žena Sigyn, která zachytávala jed z hada do misky, aby nekanul na Lokiho.¹²¹ Snorri nad to uvádí, že Loki je otcem tří dalších dětí, které měl s þursyní Angrboðou, a to vlka Fenriho, mořského hada Jormunganda (též Miðgarðsorms, protože obepíná lidský svět Miðgarðr) a strážkyně světa Niflheimu, severského podsvětí, Hel.¹²² První dvě jmenované bytosti mají podle severské mytologie sehrát významnou roli při ragnaröku, jak je popsáno ve *Völuspá*. Vlk Fenrir má zahubit Óðina, sám je pak poražen Óðinovým synem Víðarem,¹²³ a Jormungandr se utká s Þórem a navzájem se zabijí.¹²⁴

Podobně jako bohům, i bohyním se Snorri věnuje ve své Eddě. Za nejvyšší z nich označil Frigg, Óðinovu manželku, a jako druhou nejváženější z Ásynů jmenuje bohyni Freyju. Freyjiným mužem byl Óðr, který odešel na dalekou cestu a Freyja jej od té doby oplakává zlatými slzami. Dále k severským bohyním patří Iðunn, u níž jsou uchovávána zlatá jablka, která bohům, jakmile začnou stárnout, vrací jejich mládí. Dalšími bohyněmi z rodu Ásů jsou například Eir, která umí léčit, Gefjun, do jejíž služby jdou po smrti všechny panny, či Vár, která poslouchá přísahy učiněné mezi lidmi a trestá ty, kteří sliby poruší.¹²⁵ Mimo Ásyně patří k bohyním Skaði, dcera þursa Þjaziho, která se po smrti svého otce stala ženou boha Njörða.¹²⁶

Ne o všech bozích, které zmiňuje *Starší Edda* nebo Snorri, máme další doklady. Někteří bohové vystupují v mýtech častěji, mají důležitější role nebo jsou podstatní pro chod světa podle severského vnímání – například Lokiho uvěznění, které těsně předchází ragnaröku. Tito bozi měli pravděpodobně i silnější kult v daných oblastech a jejich jméno se tak dostalo do místních názvů jako v případě ostrova *Onsö* (Švédsko, v překladu Óðinův ostrov) nebo do vlastních jmen osob, například jméno *Thorolf* (též *Torolf*, v překladu Þóruv vlk). V některých případech jsou místní názvy spjaty s bohy, o nichž jinak mnoho informací není, jako je bůh Ullr.¹²⁷ Na Islandu nejvíce jmen souvisí s bohem Þórem¹²⁸ (například údolí *Þórsmörk* na jihu Islandu). Bůh Þórr byl dokonce někdy označován za nejvyššího ze severských bohů. Je tomu tak i u Adama Brémského v *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae pontificum*, kde je popsán

¹²¹ *The Poetic Edda: A Dual-Language Edition*. Editor Edward Pettit. Cambridge: Open Book Publishers, 2023, s. 308.

¹²² STURLUSON, S. *Edda. Prologue and Gylfaginning*, s. 27.

¹²³ *Völuspá*, strofy 52 a 53.

¹²⁴ *Völuspá*, strofa 54.

¹²⁵ STURLUSON, S. *Edda. Prologue and Gylfaginning*, s. 29–30.

¹²⁶ STURLUSON, S. *Edda. Prologue and Gylfaginning*, s. 23.

¹²⁷ TURVILLE-PETRE, E. O. G. *Myth and Religion of the North. The Religion of Ancient Scandinavia*, s. 3.

¹²⁸ TURVILLE-PETRE, E. O. G. *Myth and Religion of the North. The Religion of Ancient Scandinavia*, s. 2.

pohanský chrám ve švédské Uppsale: „V této svatyni, celé zhotovené ze zlata, uctívají lidé modly tří bohů. Nejmocnější z nich, Thor, má trůn uprostřed čestného prostoru...“¹²⁹ Dalšími bohy uctívanými v uppsalském chrámu byli podle Adama Brémského Wodan a Fricco, kteří měli svoje sochy po obou stranách sochy Þóra. Wodan je bůh Óðinn a Fricco je pravděpodobně bůh Freyr.¹³⁰ Podle Adama Brémského byl Þórr uctíván jako vládce vzduchu, hromů, blesků, větru a deště a také dobrého počasí a úrody, proto mu lidé přinášeli úlitbu, když hrozil mor či hlad. Wodan vedl války a měl posilovat člověka proti nepřátelům a lidé mu obětovali, pokud se schylovalo k boji. A Fricco uděloval lidem rozkoš a mír a úlitba se mu přinášela, když se měla slavit svatba.¹³¹

¹²⁹ ADAM BRÉMSKÝ. *Činy biskupů hamburského kostela*, s. 208.

¹³⁰ TURVILLE-PETRE, E. O. G. *Myth and Religion of the North. The Religion of Ancient Scandinavia*, s. 246.

¹³¹ ADAM BRÉMSKÝ. *Činy biskupů hamburského kostela*, s. 209.

3. Křesťanské motivy v islandské literatuře

Před přijetím křesťanství se příběhy, ságy a básně předávaly ústně, od 12. století se však na Islandu začalo rozvíjet písemnictví. Zlatý věk islandské literatury nastal o století později. Podobně jako v jiných zemích bylo na Islandu písemnictví záležitostí klášterů a rozvíjelo se hojně také při biskupstvích, kromě toho ale kvetlo i ve světském prostředí, v sídlech bohatších sedláků.¹³²

Tím, že k zapsání do té doby ústně předávané látky došlo až v křesťanském období, je velmi pravděpodobné (a v některých případech i zřejmé), že křesťanská víra ovlivnila dochovanou podobu látky. Tak i díla s pohanským tématem nebo pojednávající o pohanském období obsahují křesťanské motivy. Cílem této práce je provést rozbor právě těchto motivů, které se v islandské literatuře objevují. Křesťanské motivy představím na následujících třech příkladech: *Starší Edda*, v níž některé básně vykazují podobnost s biblickými texty a naukou; *Snorriho Edda*, kde autor použil křesťanskou víru jako zastřešující rámec pro vyprávění pohanských mýtů; *Eiríks saga rauða* (Sága o Eiríkovi Zrzavém), kde je křesťanství zpodobněno některými vystupujícími postavami.

3.1 Starší Edda

Prvním z prezentovaných pramenů je *Starší Edda*. Jedná se o soubor básní, které pravděpodobně vznikaly až během poslední fáze pohanství a bohové byli už zlidštěni.¹³³ Některé popisované chování či jednání bohů tak odráží situace, které mohl starý Severan sám zažívat ve svém životě. Kromě toho některé eddické písně vyznívají vůči bohům neuctivě, v některých eddických písních byli bohové dokonce přímo zesměšňováni či uráženi, obvykle za prohřešky jako je zbabělost nebo nevěra.

Například báseň *Hárbarðsljóð* (Píseň o Hárbarðovi) zachycuje dialog mezi bohem Þórem a převozníkem Hárbarðem (Óðinn v přestrojení), ve kterém se navzájem urážejí. Převozník v básni Þórovi říká, že je slabý a nevykonal nic významného, zatímco se sám chlubí svými úspěchy u žen. Podobně báseň *Lokasenna* (Lokiho pře) je postavena na urážkách, v tomto případě spíše kvůli prohřeškům bohů, které postupně Loki svými slovy uráží. Oproti tomu báseň *Þrymskviða* (Píseň o Þrymovi) je pojata celkově humorně. Humor je v této básni mířen hlavně na boha Þóra. Jötunn Þrymr sebral Þórovo kladivo Mjöllnir a výměnou za něj si

¹³² *Edda*, s. 6.

¹³³ KADEČKOVÁ, H. *Dějiny Islandu*, s. 49.

žádal bohyni Freyju za ženu. Ta toto odmítla, a proto se bohové uchýlili ke lsti – za Freyju přestrojili samotného Þóra. Þórr s tímto řešením nejdříve také nesouhlasil, protože se domníval, že jej budou ostatní bohové považovat za zženštilého, pokud se nechá převléci do ženských šatů,¹³⁴ Loki jej ale přesvědčil, a navíc se rozhodl Þórovi pomoci. Sám se převlékl za jeho služebnou a společně se vydali k Þrymovi. Þrymr Þóra pokládal za svou nevěstu a po hostině, kterou nechal přichystat, poručil, aby byl jejich svazek stvrzen navrácením kladiva bohům, a nechal Mjöllnir položit „Freyje“ na klín. Jakmile se však Mjöllnir dostal zpět do Þórových rukou, shodil svůj převlek a jötuna zabil.

Každý z těchto příkladů, stejně jako další podobné narážky a situace, které se v eddických básních vyskytují, by bylo možné pokládat za ukázkou toho, že básně sepsal nějaký křesťan, který se tímto stylem pokusil hanobit severské pohanství. Jakkoli se však tento až rouhavý vztah Severanů ke svým bohům může zdát lehkovážný a urážlivý, je možné, že i urážení bohů bylo běžnou součástí jejich prezentace už v pohanském období a lidé se je tím snažili posílit.¹³⁵

Křesťanský vliv je pak dále patrný v nejznámější básni *Eddy*, tedy ve *Völuspá* (Vědmina věštba). *Völuspá* je básní, kterou vypráví vědma a popisuje vznik a zánik světa podle severského pohanství. Vznik básně se obvykle datuje do konce 10. století na Islandu nebo v Norsku, kdy pohané už měli kontakt s křesťanstvím.¹³⁶ Autor *Völuspá* mohl být ovlivněn křesťanskými představami o apokalypse, když popisoval ragnarök. Víze o zániku světa podle severského pohanství působí ve *Völuspá* majestátně a zároveň tragicky, neboť končí starý svět, v němž bohové žili v míru. Tato představa může rovněž symbolizovat autorův dojem o konci staré éry, éry pohanství, a její nahrazení křesťanskou érou.¹³⁷ *Völuspá* se zachovala ve svazku *Codex Regius* a v *Hauksbók*, její části cituje také Snorri. Obě verze, tedy ta z *Hauksbók* a *Völuspá* v *Codexu Regius*, se ve většině strof shodují, v některých se ale liší. Jednou z nich je předposlední strofa ve *Völuspá* z *Hauksbók*. V předchozích strofách vědma popisuje zánik starého světa a začátek vlády přeživších bohů. A pak následuje verš, který se v *Codexu Regius* nevyskytuje:

„Tu slavný shůry
sestoupí vládce,

¹³⁴ *Þrymskviða*, strofa 17.

¹³⁵ *Edda*, s. 15.

¹³⁶ *Edda*, s. 445.

¹³⁷ *Edda*, s. 446.

vítězný, všemocný,
k velkému soudu.“¹³⁸

Vzhledem k tomu, že *Hauksbók* byl napsán na začátku 14. století, je pravděpodobné, že tato strofa je pozdějším křesťanským přídavkem k básni a odkazuje na křesťanského Boha, možná přímo na příchod Ježíše Krista.¹³⁹

Následující báseň *Hávamál* (Výroky Vysokého) je kompilací alespoň šesti původně samostatných básní, v *Codexu Regius* už jsou však spojeny pod jedním nadpisem. Název *Hávamál* se překládá jako Výroky Vysokého, přičemž jméno *Vysoký* je jedním ze jmen nejvyššího severského boha Óðina. Obsahem básně jsou myšlenky životní moudrosti, které jsou vloženy do úst právě Óðinovi. První část básně je nejstarší, pochází pravděpodobně z Norska z první poloviny 9. století a obsahuje výroky všeobecné lidové moudrosti.¹⁴⁰ Některá moudra z *Hávamál* se podobají moudrům ve starozákonní knize *Sírachovec*.

Hávamál:

„Moudrý muž se moc nechlubí,
spíš každé slovo váží.
Chytrý a mlčenlivý, kdo mezi lidmi chodí,
jistě úhoně ujde.
[...].“¹⁴¹

¹³⁸ *Edda*, s. 40. V originálním znění podle: *The Poetic Edda: A Dual-Language Edition*, s. 762:

„Þá kœmr inn ríki
at regindómi,
qflugr, ofan,
sá er qlu ræðr.“

¹³⁹ LINDOW, John. *Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs*. Oxford: University Press, 2002, s. 257.

¹⁴⁰ *Edda*, s. 448.

¹⁴¹ *Hávamál*, strofa 6. In: *Edda*, s. 40. V originálním znění podle: *The Poetic Edda: A Dual-Language Edition*, s. 80:

„At hyggjandi sinni skylit maðr hroesinn vera,
heldr gætinn at geði;
þá er horskr ok þogull kœmr heimisgarða til,
sjaldan verðr víti vorum.
[...].“

Sírachovec:

„*Bud' v řeči stručný, málo slovy pověz mnoho, bud' jako ten, kdo ví, přitom však mlčí.*“¹⁴²

Je však nepravděpodobné, že by se jednalo o přímý vliv či převzetí přímo z Bible, neboť se v této části *Hávamál* objevují různé rady a moudra, z nichž některá lze najít kromě Bible i v klasické literatuře, například u Seneky.¹⁴³

Ostatní eddické mytologické básně vypravují o pohanských bozích a křesťanství se už více nedotýkají.

3.2 Snorriho Edda

Snorriho Edda vznikla kolem roku 1220, přibližně dvě stě let po přijetí křesťanství na Islandu, a ačkoli se jedná o převyprávění severských mýtů a v současné době také o jeden z hlavních zdrojů informací o severské mytologii, křesťanský vliv je tam patrný v mnoha aspektech, například ve snaze pohanskou víru systematizovat a dát jí řád.

V první část *Snorriho Eddy*, v *Prologu*, je zřetelný Snorriho odstup od pohanské víry, kdy se jako křesťanský dějepisec pokusil pohanství zařadit do historického kontextu a vysvětlit tím jeho původ. Snorri nejprve uvedl příběh stvoření světa tak, jak se nachází v Bibli. Nebe a země a „*vše, co k nim přísluší*“¹⁴⁴ byly stvořeny křesťanským Bohem. Pak se ale lidé od Boha odvrátili, Bůh na svět seslal potopu, kterou přežilo pouze osm lidí, kteří znovu zemi zalidnili. Opět se však stalo, že se lidé od Boha odvrátili až nakonec zapomněli jeho jméno i jeho činy. Protože jim však Bůh dále dopřával dobrý život na zemi a dal jim rozum a moudrost, začali se lidé podívat nad fungováním světa. Z toho, jak se země, slunce a další tělesa na obloze pohybují, usoudili, že musí být někdo mocný, kdo jejich chod řídí a kdo zároveň vládne nad přírodními živly. Jak se pak národy a jejich jazyky dělily, měnila se forma této víry. Následně se Snorri ve své práci věnoval stručnému popisu rozložení světa, na což navázal původem bohů. Þórvur původ zasadil do Tróje a udělal z něj předka Óðina. Óðinn se z Tróje odebral na sever, ale protože pocházel on i jeho lidé z Asie, začali jim na severu říkat Ásové. Cestou na sever Óðinn dosadil své tři syny na trůn v Sasku, Vestfálsku a Frankách. Pak pokračoval dál na sever,

¹⁴² Sírachovec 32,8 (český ekumenický překlad).

¹⁴³ *Edda*, s. 448.

¹⁴⁴ STURLUSON, S. *Edda a Sága o Ynglinzích*, s. 33. V originálním znění podle: STURLUSON, S. *Edda. Prologue and Gylfaginning*, s. 1: „alla þá hluti er þeim fylgja“.

do Dánska, kde rovněž dosadil svého syna a jeho potomci se stali dánskými králi. Poté se Óðinn odebral do Švédska, kde od krále Gylfiho dostal půdu, kterou svěřil do správy dvanácti předákům. Nakonec Óðinn odešel do Norska, kde dosadil dalšího ze svých synů do čela země. Závěrem *Prologu* je řečeno, že se všechny tyto rody rozšířily a jazyk lidí z Asie se stal jazykem severských zemí.¹⁴⁵

Prolog Snorriho Eddy měl trojí účel. Prvním z nich bylo vyjádřit křesťanský názor na vznik světa, ale také severských bohů a pohanství samotného. Snorri se pokusil vysvětlit vznik pohanství racionálním způsobem jako potřebu lidí pochopit chod přírody,¹⁴⁶ protože na křesťanského Boha v té době lidé už zapomněli. Zároveň tím Snorri vymezil prostor pohanským mýtům, o nichž dále psal, oproti svému vlastnímu přesvědčení a víře, protože sám byl křesťan.¹⁴⁷ Druhým účelem bylo zasazení severské prehistorie do evropského kontextu, kdy původ bohů zasadil do Tróje a pak skrze Óðinovo putování vysvětlil jejich přítomnost na severu. Poslední účel byl poukázat na božský původ severských králů, jak bylo zvykem podle skaldské tradice. Snorri částečně použil euhemeristické pojetí, které spočívá v tom, že pohanští bohové byli lidmi, historickými postavami, kteří se buď za bohy sami vydávali nebo jako bozi byli po smrti uctíváni.¹⁴⁸ V případě *Snorriho Eddy* byli bohové sice lidmi, ale byli obdařeni nadpřirozenými schopnostmi a uměli čarovat. Po *Prologu* následuje část *Gylfaginning*, se kterou Snorri *Prolog* propojil skrze postavu krále Gylfiho. Gylfi se vydal za Ásy, aby zjistil, jaká kouzla ovládají. Óðinn ve třech osobách se s Gylfím pustil do rozhovoru a vyprávěl mu o bozích, rovněž nazývaných Ásové, o jejich činnosti a velké moci. Když Gylfi od Ásů-čarodějů odešel, vypravoval o všem, co od Óðina slyšel, ve své říši a lidé to pak šířili dál. Ásové-čarodějové se následně usnesli, že budou používat stejná jména, jako mají Ásové-bozi, o nichž Gylfimu vyprávěli, aby nikdo nepochyboval o tom, že oni sami jsou bohy. Snorri tak skrze svoje vypravování dospěl k jakési odpovědi na to, jak mohou Ásové být jednak historickými osobnostmi pocházejícími z Asie, zároveň čaroději, kteří vládou kouzly, a také bohy, o nichž se vypravovalo.¹⁴⁹

Existuje řada různých názorů na to, proč Snorri *Gylfaginning* sepsal jako vymyšlené příběhy čaroděje Óðina převyprávěné oblouzněnému Gylfimu a celkově ohledně způsobu, s jakým k mýtům ve své Eddě přistupoval. Na jedné straně jsou názory, které se drží toho, že

¹⁴⁵ STURLUSON, S. *Edda. Prologue and Gylfaginning*, s. 3–6.

¹⁴⁶ STURLUSON, S. *Edda a Sága o Ynglinzích*, s. 23.

¹⁴⁷ STURLUSON, S. *Edda. Prologue and Gylfaginning*, s. xiv.

¹⁴⁸ STURLUSON, S. *Edda a Sága o Ynglinzích*, s. 23.

¹⁴⁹ STURLUSON, S. *Edda a Sága o Ynglinzích*, s. 24.

byl Snorri křesťan a *Gylfaginning* sepsal jako karikaturu pohanství, která měla sloužit k pobavení, na druhé straně pak stojí myšlenka, že byl Snorri tajný pohan a touto cestou byl schopen podat to, v co věřil, co nejméně, ačkoli se musel uchýlit ke kamufláži.¹⁵⁰ Nejpravděpodobnější možností je ale to, že se Snorri, ač křesťan, pokusil převyprávět pohanské mýty pro jejich příběh a podstatu samotnou. Na rozdíl od jiných středověkých učenců, kteří se mýty snažili vysvětlovat a interpretovat, se Snorri zdržel vlastních pokusů o jejich výklad.¹⁵¹ Na tomto místě je ale třeba také poznamenat, že ačkoli Snorri nehledal v mýtech morální ponaučení a vypravoval je s až překvapivou nezáujatostí, je z jeho práce patrné, že měl z vypravování sám požitky a často překročil svůj původní záměr tak, že k právě rozebíranému mýtu či básnickému opisu vyprávěl celý příběh či jeho širší kontext. Zůstává tak otázkou, kolik jeho práce je postaveno na základě pramenů a původních mýtů a kolik je výsledkem jeho tvořivosti.¹⁵²

3.3 *Eiríks saga rauða* (Sága o Eiríkovi Zrzavém)

Eiríks saga rauða patří mezi rodové ságy a byla napsána během 13. století, zachovala se však až ve dvou mladších opisech – v *Hauksbók* z počátku 14. století a ve *Skálholtsbók* z 15. století.¹⁵³ V této sáze vystupují křesťané po boku pohanů a obě náboženství fungují vedle sebe.

Děj ságy o Eiríkovi Zrzavém¹⁵⁴ se odehrává na přelomu tisíciletí a jejím hlavním tématem je objevení a osídlení Grónska a zemí dále na západ. Sága líčí vyhnání Eiríka Zrzavého¹⁵⁵ nejprve z Norska a poté i z Islandu, odkud se odebral do Grónska. Část ságy vypráví také o Eiríkově synovi Leifovi, který žil nějakou dobu na dvoře norského krále Óláfa Tryggvasona. Ten Leifa jednou poslal zpět do Grónska, aby tam hlásal křesťanství. Cestou do Grónska Leifr doplul do neznámé země, ze které vzal na ukázkou různé plodiny, a pak se vrátil do Grónska, kde začal hlásat křesťanskou víru, jak jej o to požádal král Óláfr. Otce ke křesťanství neobrátil, svoji matku Þjóðhild však ano a ta dokonce nechala vystavět kostel, kam se s ostatními křesťany chodila modlit. Poslední část ságy se věnuje výpravám do nové země, kterou Leifr cestou zpět do Grónska objevil.

¹⁵⁰ STURLUSON, S. *Edda a Sága o Ynglinzích*, s. 20.

¹⁵¹ STURLUSON, S. *Edda a Sága o Ynglinzích*, s. 21.

¹⁵² STURLUSON, S. *Edda a Sága o Ynglinzích*, s. 21.

¹⁵³ LOMBARDI, Enrico. *The Eiríks saga rauða and the Discovery of America. Old Norse Sources of the Viking Culture*. Magisterská práce, Università degli studi di Verona, 2018, s. 49.

¹⁵⁴ Překlad názvu podle: *Staroislandské ságy*. Překlad Ladislav Heger. Praha: Garamond, 2022.

¹⁵⁵ Přízvisko do češtiny někdy překládáno jako *rudý*.

Hlavní téma této ságy se zakládá na reálných historických událostech. Islandané skutečně Grónsko osídlili někdy po roce 980 a jejich osady tam vydržely přibližně 500 let. Zároveň nová země, kterou podle ságy Leifr objevil a jiní Severané pak také navštívili, byly části amerického kontinentu.¹⁵⁶ O vyslání Eiríkova syna Leifa, aby šířil křesťanství v Grónsku, napsal i Snorri Sturluson v *Heimskringle* v sáze o Óláfu Tryggvasonovi (*Óláfs saga Tryggvasonar*).¹⁵⁷

Pro tuto práci je důležité zmínit se o konfliktech mezi starou a novou vírou, které se v *Eiríks saga rauða* objevují. V sáze se vyskytují drobné zmínky, například když Eiríkr odmítl křest, i když jeho žena křesťanství přijala, ale i větší epizody. Jednou z takových příhod je neochota křesťanské dívky Guðríð účastnit se rituálního zpěvu, který měl věštkyni pomoci s provedením kouzla. Podle ságy byl v Grónsku jednou veliký hlad. Vážený statkář Þorkell proto pozval vědmu Þorbjörg, aby mu řekla, kdy hlad skončí. Þorkell vědmu pohostil a dalšího rána jí opatřil vše, co k věštění potřebovala. Vědma k tomu navíc žádala, aby se shromáždily ženy, které znají *varðlokkur* – píseň, která má přivábit duchy. Žádná z žen ve dvorci tento zpěv ale neznala, kromě Guðríð, jejíž pěstounka na Islandu ji tuto píseň naučila. Když Þorkell Guðríð vyzval, aby ji zazpívala, Guðríð odmítla, protože byla křesťanka a nechtěla napomáhat pohanským kouzlům. Ostatní na ni ale naléhali a ona nakonec píseň zazpívala, díky čemuž mohla vědma Þorkelovi říct, že hlad nepotrvá více než jednu zimu. A Guðríðě vědma vyjevila, jako odměnu za její pomoc, její budoucnost.

Guðríð se rozhodla „podpořit“ pohanské praktiky, ačkoli to bylo proti její víře, ale pomohla vědmě tím, že zazpívala *varðlokkur*, protože to znamenalo pomoci ostatním. V postavě Guðríð je tak vyjádřen konflikt mezi tím, co bylo správné podle křesťanství a co bylo běžnou praxí pohanství. A ke Guðríð se vztahuje také epizoda s jejím zemřelým manželem Þorsteinem, synem Eiríka Zrzavého. Nad zemřelým Þorsteinem bděl sedlák, s nímž Þorsteinn statek vlastnil. První noc po své smrti se zemřelý Þorsteinn probudil a nechal si od sedláka zavolat svoji ženu, Guðríð, aby jí řekl, že jsou blaženi ti, kdo se drží pravé víry, tedy křesťanství, protože těm se dostane milosrdenství. A poté Guðríð požádal, aby byl pohřben u kostela, a ne do neposvěcené půdy. V sáze je následně vysvětleno, že v době, kdy se příběh odehrává, bylo běžné pohřbívat lidi u dvorce, v němž zemřeli, tedy v neposvěcené půdě. Guðríð pak nechala Þorsteinovo tělo pohřbít u kostela tak, jak si přál.

¹⁵⁶ *Staroislandské ságy*, s. 14–15.

¹⁵⁷ Óláfs saga Tryggvasonar. In: *Heimskringla I*, s. 347.

Z toho lze usoudit, že i když do Grónska přišlo křesťanství, v některých oblastech života stále přetrvávaly spíše původní zvyklosti. Podobně tomu bylo i na Islandu, kde pohanství přežívalo relativně dlouho, a i po přijetí křesťanství byla pohanská minulost vnímána velmi tolerantně.¹⁵⁸ Díky tomu bylo možné využít křesťanskou vzdělanost pro zapsání předkřesťanských děl a mohla vznikat také nová díla s pohanskou tematikou. V těchto dílech se pak objevují situace týkající se vzájemné „soužití“ křesťanství a pohanství, jako tomu je například právě v Sáze o Eiríkovi Zrzavém.

¹⁵⁸ KADEČKOVÁ, H. *Dějiny Islandu*, s. 53.

Závěr

Cílem této práce bylo analyzovat křesťanské prvky ve vybraných islandských pramenech, které vznikly v období od 10. do 13. století a které obsahují pohanskou tematiku, a následně na nich předvést rozdílný přístup každého z pramenů ke křesťanským motivům. Pro bližší pochopení počátku vzniku literatury na Islandu bylo třeba nejprve představit historický kontext osídlení ostrova Seveřany a jeho christianizace. Seveřané na Island poprvé přišli v druhé polovině 9. století a přivezli s sebou svoji původní pohanskou víru. Od konce 10. století probíhaly pokusy obrátit Islandany na křesťanství, ty však byly až do roku 999 nebo 1000 neúspěšné. Významnou roli v christianizaci ostrova sehrál norský král Óláfr Tryggvason, který na Island postupně vyslal několik misí, z nichž výrazný úspěch měli až dva islandští křesťané, Gizurr a Hjalti, kteří se po návštěvě u krále Óláfa vrátili do vlasti a na Skále zákonů přednesli žádost o přijetí křesťanství pro všechny Islandany. Nakonec bylo rozhodnuto ve prospěch této žádosti, pohanství však nebylo zcela zakázáno a nějakou dobu bylo praktikováno ještě v křesťanské éře. Protože ale jeho praktikování mělo být prováděno pouze v soukromí, nelze přesně říci, jak dlouho po oficiálním přijetí křesťanství se pohanství na Islandu udrželo.

Díky tolerantnímu přístupu, který Islandané vůči pohanské minulosti a víře zaujali, bylo možné využít křesťanské vzdělanosti k sepsání ság, příběhů a mytologie, jejíž původ sahá do pohanského období, předávala se tehdy však výhradně ústně. K zapisování islandských děl docházelo ve větší míře od 12. století, hlavně pak ale ve 13. stoletím, tedy několik set let poté, co se oficiálním náboženstvím na Islandu stalo křesťanství, a tudíž lze v literatuře sledovat jeho vliv na pohanskou látku. Svou roli ohledně obsahu zapisovaných děl pravděpodobně sehrála také skutečnost, že vzdělané prostředí se nedrželo jen v blízkosti církevních institucí, nýbrž na Islandu vznikaly i světské školy, obvykle na sídlech bohatších sedláků.

Pro účely této bakalářské práce jsem použila tři islandská díla, na nichž bylo možné demonstrovat způsoby, kterými se křesťanství v tamější středověké literatuře objevuje. Můj výzkum ukázal, že vztahy mezi pohanskými a křesťanskými prvky se v každém ze zkoumaných děl liší a každé dílo s nimi pracuje jiným způsobem. Ve *Starší Eddě* jsou křesťanské motivy méně zřetelné a jedná se spíše o náznaky a podobnosti s křesťanskými texty a naukou. V některých případech (například v některých pasážích básně *Hávamál*) není vůbec jisté, zdali se jedná o přímý vliv křesťanství nebo jen podobnost, neboť se jedná o moudra a životní rady objevující se nejen v Bibli, ale i v různých klasických dílech. V básni *Völuspá*, především v úsecích pojednávajících o konci světa, je křesťanský vliv patrnější, stále se ale drží spíše v rovině náznaků a podobnosti s křesťanským vnímáním apokalypsy. Zvláštním jevem v této

básni je vložena strofa v dochovaném exempláři v *Hauksbók* ze 14. století, která mluví o příchodu slavného vládce, který shůry sestoupí k velkému soudu. Vzhledem k tomu, že ve starší dochované verzi této básně se tato strofa nenachází, je velmi pravděpodobné, že se jedná o křesťanský přídavek, který přímo odkazuje na křesťanského Boha, pravděpodobně přímo na příchod Ježíše Krista.

Oproti kusým náznakům, které se vyskytují ve *Starší Eddě*, má křesťanství ve *Snorriho Eddě* jasné místo. Po *Prologu*, v němž Snorri otevřeně prezentuje svět jako výtvar křesťanského Boha, je zařazena část *Gylfaginning*, která do jisté míry opatrným způsobem prezentuje původní severské mýty. Jednotlivé mýty Snorri převzal ze starších pramenů, pravděpodobně především ze *Starší Eddy*, jejíž básně byly sebrány zhruba v době, kdy Snorri psal svoji Eddu. Z některých básní obsažených ve *Starší Eddě*, zejména z *Völuspá*, Snorri ve své Eddě cituje v některých případech dokonce rozsáhlé pasáže. Z toho lze usoudit, že do obsahu mýtů Snorri příliš nezasahoval a křesťanský vliv tam tak není přímo přítomný, vše je ale zaštitěno rámcem, v němž jsou severští bohové mocní čarodějové, kteří svou mocí matou lidi a poté se za bohy, o nichž vypravovali, začali sami vydávat. Tím Snorri ve svém díle představil překvapivě pokrokový názor na vznik náboženství, v kontextu vzniku pohanství, jako potřebu lidí vysvětlit si přírodní jevy.

Posledním zkoumaným dílem byla jedna z rodových ság, konkrétně *Eiríks saga rauða*, v níž se vyskytují drobné konflikty mezi starou a novou vírou. Samotná mytologie nebo mýty se v tomto díle nevyskytuje, dílo pojednává o Eiríkovi Zrzavém a jeho usídlení v Grónsku, v příběhu se ale objevuje několik postav křesťanů. Po většinu děje pohanské i křesťanské postavy existují vedle sebe, v některých situacích se jejich rozdílné víry ale potkají. Asi nejvýraznějším takovou situací je chvíle, kdy se (pohanská) vědma chystá věštit, potřebuje k tomu ale podporu zpěvem pohanské písně. Jedinou ženou, která tento zpěv zná, je ale křesťanka Guðríð, která nejprve odmítne zpívat, protože se to neslučuje s její vírou. Nakonec ji však ostatní přítomní přemluví, neboť je to pro ně důležité. Guðríð si tak vybere jít v tu chvíli proti své víře, ale skrze skutek, kterým je prospěšná ostatním. Sága obsahuje ale i menší momenty přímého kontaktu obou náboženství, například když Eiríkr, po tom, co se jeho syn Leifr vrátí do Grónska šířit křesťanství, odmítne vzdát se staré víry a přijmout křest, ačkoli jeho manželka, Leifova matka, se pokřtít nechala.

Každé z vybraných děl se s křesťanským vlivem potýká jiným způsobem a je pravděpodobné, že na širším vzorku vybraných děl, by bylo možné najít další prostředky, kterými se křesťanství promítá do děl s pohanskou tematikou. Islandských děl, v nichž by bylo

možné toto sledovat a které by byly hodné pozornosti badatelů, je více a jejich zkoumání by mohlo přispět nejen k tomuto tématu, ale také k rekonstrukci toho, jak staří Seveřané křesťanství jako novou víru vnímali.

Seznam použitých zdrojů

Prameny

ADAM BRÉMSKÝ. *Činy biskupů hamburského kostela*. Překlad Libuše Hrabová. Praha: Argo, 2009. ISBN 978-80-257-0167-6.

Edda. Překlad Ladislav Heger. Praha: Argo, 2013. ISBN: 80-7203-533-9.

Heimskringla I. Editor Bjarni Aðalbjarnarson. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2002. ISBN 9979-893-26-5.

Íslendingabók, Landnámabók. Editor Jakob Benediktsson. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2012. ISBN 9979-893-00-1.

Íslendingabók. Kristni saga. The Book of the Icelanders, The Story of the Conversion. Překlad Siân Grønlie. London: Viking Society for Northern Research, 2006. ISBN 0903521717.

Kristni saga. In: *Biskupa sögur I*, svazek 2. Editor Jónas Kristjánsson. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 2003. ISBN 9979-893-15-X.

Sága o Eiríkovi Zrzavém. In: *Staroislandské ságy*. Překlad Ladislav Heger. Praha: Garamond, 2022. ISBN 978-80-7407-503-2.

Sága o Grettim. Překlad Ladislav Heger. Praha: Garamond, 2020. ISBN 978-80-7407-469-1.

STURLUSON, Snorri. *Edda a Sága o Ynglinzích*. Překlad Helena Kadečková. Praha: Argo, 2003. ISBN 80-7203-458-8.

STURLUSON, Snorri. *Edda. Prologue and Gylfaginning*. Editor Anthony Faulkes. London: Viking Society for Northern Research, 2005. ISBN 978-0-903521-64-2.

STURLUSON, Snorri. *Skáldskaparmál*. Editor Anthony Faulkes. London: Viking Society for Northern Research, 2007. ISBN 978-0-903521-36-9.

The Book of Settlements: Landnámabók, vol. I. Překlad Hermann Pálsson a Paul Edwards. Winnipeg: University of Manitoba Press, 2006. ISBN 0-88755-698-1.

The Poetic Edda: A Dual-Language Edition. Editor Edward Pettit. Cambridge: Open Book Publishers, 2023. ISBN 978-1-80064-774-9.

WIDUKIND Z CORVEY. *Dějiny Sasů*. Překlad Jakub Izdný a Kateřina Spurná. Praha: Argo, 2016. ISBN 978-80-257-1743-1.

Literatura

BENEDIKTSSON, Jakob. Landnámabók. In: *Saga-book*. London: Viking Society for Northern Research, 1966–1969, volume XVII, str. 275–292.

BERENDOVÁ, Nora (editor). *Christianizace a utváření křesťanské monarchie*. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0835-4.

CLEASBY, Richard, VIGFUSSON, Gudbrand. *An Icelandic-English Dictionary*. Druhé vydání s dodatky od Williama Craigie. Oxford: The Clarendon Press, 1957.

DÜWEL, Klaus. On the Sigurd representation in Great Britain and Scandinavia. In: *Languages and Cultures: Studies in Honor of Edgar C. Polomé*. Editoři Mohammad Ali Jazayery, Werner Winter. Berlin: Walter de Gruyter & Co., 1988, str. 133–156. ISBN 3-11-010204-8.

ELLIS DAVIDSON, Hilda. *The Lost Beliefs of Northern Europe*. London: Routledge, 1993. ISBN 0-203-40850-0.

KADEČKOVÁ, Helena. *Dějiny Islandu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 80-7106-408-4.

KADEČKOVÁ, Helena. *Dějiny severských literatur I.: Středověk*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7066-753-2.

KADEČKOVÁ, Helena. *Soumrak bohů. Severské mýty a báje*. Praha: Aurora, 2009. ISBN 978-80-7299-098-6.

LIESTØL, Aslak. The Viking Runes. In: *Saga-book*. London: Viking Society for Northern Research, 1978–1981, volume 20, s. 247–266.

LINDOW, John. *Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs*. Oxford: University Press, 2002. ISBN 0-19-515382-0.

LOMBARDI, Enrico. *The Eiríks saga rauða and the Discovery of America. Old Norse Sources of the Viking Culture*. Diplomová práce, Università degli studi di Verona, 2018.

SHORT, William R. *Icelanders in the Viking Age: The People of the Sagas*. Jefferson: McFarland & Company, Inc., 2010. ISBN: 978-0-7864-4727-5.

TURVILLE-PETRE, Edward Oswald Gabriel. *Myth and Religion of the North. The Religion of Ancient Scandinavia*. Westport: Greenwood Press, 1975. ISBN 0-8371-7420-1.

VÉSTEINSSON, Orri. Patterns of Settlement in Iceland. In: *Saga-book*. London: Viking Society for Northern Research, 1998–2001, volume 25, s. 1–2.